

KORDÉ ZOLTÁN

A székelyispáni méltóság a Zsigmond-korban

A székelyispánság a vajdaság után a második legrangosabb tisztség volt a középkori Erdélyben. Ennek ellenére – vagy éppen ezért? – a méltóság története az 1526 előtti magyar hivaltörténet kevésbé kutatott területei közé tartozik. Az eddigi vizsgálatok jobbára archontológiai jellegűek voltak vagy pedig arra szorítkoztak, hogy röviden összefoglalják a tisztséggel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat.¹ A méltóság történetének önálló korszaka 1467-ben, Daróci János halálával zárult le. Ezt követően ugyanis Mátyás végleg egyesítette a vajdaságot és a székelyispánságot, így – Tárcai János 1504–1506 közötti rövid szereplését leszámítva – az erdélyi vajdák töltötték be a székelyek legfőbb előljáróinak a szerepkörét is.² Mivel a tisztségre vonatkozó első biztos adat 1228-hoz köthető,³ így e história II. András uralkodásától Mátyás koráig ívelve mintegy két és fél évszázadot foglal magába. Természetes, hogy e hosszú korszak során számos változás következett be a méltóság történetében, amely így több periódusra osztható.⁴ Kérdés, hogy mennyiben és miért

- 1 Archontológiai vonatkozású munkákat ld. *Lázár Miklós*: Székely ispánok és alispánok a mohácsi vészig. Századok 14(1880) 732–750., 796–820.; *Wertner Mór*: Adalékok a XIV. századbéli magyar világi archontológiához. Történelmi Tár 7(1907) 1–69., 161–198., 327–354.; *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp. 1996. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Ez utóbbi munka digitális formában, CD-ROM-on is megjelent, ld. *Engel Pál*: Magyar középkori adattár. Arcanum Digitéka. Bp. 2001. A rövid összefoglalások közül ld. *Connert János*: A székelyek intézményei a legrégibb időktől az 1562-iki átalakulásig. Kolozsvár, 1901. 115–129.; *Szádeczky Kardoss Lajos*: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927. 36–40.; *Kordé Zoltán*: Székelyispán. In: Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század). (= KMTL) Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál–Makk Ferenc. Bp. 1994. 625.; *Pál-Antal Sándor*: Székely önkormányzat-történet. Marosvásárhely, 2002. 61–62.
- 2 Az 1467. évi egyesítésre és Tárcaira ld. *Kubinyi András*: Erdély a Mohács előtti évtizedekben. In: Tanulmányok Erdély történetéről. Szerk. Rácz István. Debrecen, 1988. 67., 72.; *Kordé Zoltán*: A székely ispáni méltóság története a kezdetektől 1467-ig. PhD-értekezés, kézirat. Debrecen, 2003. 152–155.
- 3 A méltóság kezdeteire vonatkozóan ld. *Kordé Zoltán*: Az Árpád-kori székely ispánok. In: Historia manet. Volum omagial. Demény Lajos emlékkönyv. Szerk. Violeta Barbu–Tüdös S. Kinga. București, 2001. 200–202.
- 4 A székelyispáni méltóság történetére és szakaszaira ld. *Kordé Z.*: A székely ispáni méltóság i. m. Ld. még: *Uő*: La haute noblesse hongroise: l'exemple des comtes des Sicules sous les rois angevins. In: La noblesse dans les territoires Angevins à la fin du moyen âge. Actes du colloque

tekinthető e vonatkozásban önálló szakasznak a Zsigmond-kor. Választ természetesen a részletekbe menő vizsgálatról remélhetünk. A császár és király uralkodásával kapcsolatos tudásunk és az arról alkotott képünk az utóbbi évtizedek – elsősorban Mályusz Elemér és Engel Pál – kutatásainak és a *Zsigmondkori Oklevéltárban* testet öltő forrásfeltáró tevékenységnek köszönhetően jelentős mértékben gyarapodott, illetve átalakult, ennek ellenére a korszakra vonatkozó ismereteink egyáltalán nem mondhatóak teljesnek. Ennek következtében a székyispánság korabeli történetére vonatkozó vizsgálat nem pusztán a méltósággal kapcsolatos ismereteinket gyarapíthatja, de hozzájárulhat a Zsigmond-kor politikai-hatalmi viszonyainak, valamint intézmény- és társadalomtörténetének a jobb megismeréséhez is. Az alábbiakban e vizsgálatot két megközelítésben végezzük el: elsőként Zsigmond székyispánjait, illetve kinevezésük és leváltásuk körülményeit, valamint tevékenységüket tekintjük át, a második részben pedig azokat a fejleményeket vesszük számba, amelyek kijelölik a periódus határait és meghatározzák jellegzetességeit.

Zsigmond székyispánjai

Zsigmondot 1387. március 31-én koronázták Magyarország királyává. Ennek egyik előfeltétele az volt, hogy elfogadja a Lackfi István nádor és Kanizsai János egri püspök vezette főúri csoportosulás által készített egyezséget, melynek pontjai biztosították a liga tagjai számára, hogy az elkövetkező években kézben tartassák a legfontosabb tisztségeket, a legbefolyásosabb hivatalokat, vagyis a politikai hatalmat.⁵ Ebből a körből kerültek ki ennek az időszaknak a székyispánjai is. Elsőként Szász moldvai vajda fiai, a Béltteki testvérek viselték a tisztséget. Balk és Drág még Nagy Lajos korában kerültek az országos méltóságviselők körébe: szatmári és máramarosi ispánok voltak ekkor.⁶ A székyispánságot valószínűleg Zsigmond hatalomra kerülését követően nyerték el: Drág tisztségviselésére az első adat 1387. november 19-ről való.⁷ Hivatalukat bizonyára nem a király személyes szimpátiájának, hanem elsősorban a ligához való tartozásuknak

international organisé par l'Université d'Angers. Angers–Saumur, 3–6 juin 1998. Réunis par Noël Coulet–Jean-Michel Matz. Rome, 2000. (Collection de l'École française de Rome 275.) 443–455.; *Uő*: Vajda és ispán. A széky ispáni méltóság a Zsigmond halála utáni években. In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. (= AUSz AH) CXVI. Szerk. Dr. Tóth Sándor László–Hunyadi Zsolt. Szeged, 2002. 49–58.

5 *Engel Pál*: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban. Bp. 1977. (Értekezések a történeti tudományok köréből 83.) 31–34.; *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp. 1984. 22. skk.; *Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András*: Magyarország története 1301–1526. Bp. 1998. 125–127.

6 *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 34.; *Uő*: Magyarország i. m. II. 29.

7 Zsigmond átíratta és megerősítette Erzsébet királyné, ill. I. Lajos király oklevelét. Az aktus előterjesztője Drág volt: „Relatio Drag comitis Siculorum”. Ld. Magyar Országos Levéltár (= MOL), Diplomatikai Levéltár (= DL) 38 167.

köszönhették. Úgy tűnik, hogy a méltóságot eredetileg ketten kapták meg, testvérüket, Jánost csak egyetlen forrás, Zsigmond 1390. február 8-i oklevele címzi székelyispánnak.⁸ A tevékenységükre vonatkozó diplomák elsősorban birtokügyekkel kapcsolatosan emlegetik őket: rokonságukkal együtt adományokban részesültek, de jogtalan foglalást is elkövettek a Kusalyi Jakcsok rovására.⁹ A testvérek e megbízatásuk mellett ellátták még a szatmári és máramarosi, valamint (elődeikhez hasonlóan) a besztercei ispáni tisztet is. Erről – egyéb források mellett – a Drág által székelyispánként kibocsátott oklevelek is tanúskodnak.¹⁰ Balk és Drág esetében tehát a ránk maradt iratok – nem egyedülként a hivatal történetében – a tulajdonképpeni székelyispáni feladatköréről semmiféle konkrétumot sem őriztek meg.

Némileg szerencsésebb helyzetben vagyunk a testvérpár utódjának rövid idejű tisztségviselését illetően. Simon, Kónya horvát bán fia a Kacsics nembe tartozó Szécsényi család tagja volt. Egyik őse, nagyapjának szintén Simon nevet viselő unokatestvére, I. Károly alatt már viselte e méltóságot.¹¹ Szécsényi Simon hivatalviselésére egy saját kiadású, 1391. február 27-re keltezhető diploma szolgáltatja az első adatot.¹² Mivel a Bélteki fivérek 1390. április 30-i okiratban sze-

8 1390: „viris magnificus Balk, Draagh et Johanni comitibus nostrorum Siculorum”. Ld. *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia.* (= Doc. Val.) Ediderunt Antonius Fekete Nagy–Ladislaus Makkai. Bp. 1941. (Études sur l’Europe Centre-Orientale 29.) 376.

9 Birtokadományok: 1387. nov. 25.: MOL DL 7328.; *Apsai Mihályi János*: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramaros-Sziget, 1900. 87–88.; 1389. febr. 2.: MOL DL 7481.; A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. (= Teleki) I–II. Szerk. Barabás Samu. Bp. 1895., I. 216–222.; *Apsai Mihályi J.*: i. m. 89–94.; 1390. febr. 8.: Doc. Val. 376.; 1390. ápr. 30.: MOL, *Diplomatikai Fényképgyűjtemény* (= DF) 211 384.; Doc. Val. 380–381. Kusalyi Jakcsoktól történt birtokfoglalásra ld. 1388. máj. 1.: MOL DF 254 815.; Székely Oklevéltár. (= SzO) I–VIII. Szerk. Szabó Károly–Dr. Szádeczky Lajos–Barabás Samu. Kolozsvár–Bp. 1872–1934., I. 81.; 1388. júl. 2.: MOL DL 105 460.; Doc. Val. 336–338.

10 1388. jan. 9.: „Nos magister Drag comes Siculorum et de Zotmar necnon Maramorosiensis”. *Petrovay György*: Oklevelek Máramaros vármegye történetéhez. I. Történelmi Tár 9(1909) 3.; Beszterce (1389): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen.* (= UGDS) I–VI. Von Franz Zimmermann–Carl Werner–Georg Müller–Gustav Gündisch. Hermannstadt–Köln–Wien, 1892–1981., III. 531.; Zsigmondkori Oklevéltár. (= ZsO) I–VIII. Szerk. Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert. Bp. 1951–2003., III. 2454. sz.

11 „Frank et Symon filii quondam Konyae bani filii quondam Thomae vaivodae filii Falkus fratris annotati Michaelis senioris [...] quondam Symon comes Siculorum ab avus ipsius Symonis sine heredibus noviter defuncti [...] seminis praefati quondam Symonis iunioris successoris ut puta eiusdem Symonis comitis Siculorum” stb. UGDS IV. 362., 364. Szécsényi Simon családi viszonyaira ld. *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. In: *Magyar középkori adattár i. m.* (Kacsics nem 4. tábla: Szécsényi). Károly Róbert székelyispánjára, Simonra ld. *Kordé Zoltán*: Károly Róbert székelyispánjai. Adalékok az I. Károly alatti arisztokrácia történetéhez. In: *AUSz AH CIX.* Szerk. Dr. Tóth Sándor László. Szeged, 1999. 25–27.

12 MOL DL 74 432.; SzO IV. 8–9.; Teleki I. 277. A „Symon comes Syculorum” által Gyulafehérvárott kiadott, év nélkül „feria secunda proxima post dominicam Oculi” kelt diplomát az íráskép és a benne használatos terminológia alapján már korábban is a 14. század végére datálták (SzO IV. 8.; Teleki I. 277.). A febr. végi keltezés alapján világos, hogy csak 1391-ben keletkezhetett az okirat, hiszen egy évvel korábban még Balk és Drág voltak hivatalban, 1392-ben

repelnek utoljára székelyispánként, Simon pedig ez év június 14. előtt tette le az 1388 óta viselt trencsényi ispánságot (és valószínűleg ezzel egy időben a hontit is), ezért tisztségviselésének a kezdetét 1390 májusára tehetjük.¹³ A méltóságot csak rövid ideig, kevesebb mint egy évig töltötte be. Zsigmond 1391. március 23-i diplomája a Szebenben ítélező bárók között még székelyispánként említi, öt nappal később kelt levelében viszont már arról értesíti az uralkodó a görgényi vár hospeseit és népeit, hogy a vár igazgatását és a székelyispánságot – szeretetének fenntartása mellett – elvette Simontól, s Kanizsai Istvánra ruházta át. Március 31-én maga az új méltóságviselő is értesíti a vár népeit a változásról.¹⁴ Az okiratok, amellet, hogy szinte napnyi pontossággal tájékoztatnak a méltóságviselésben bekövetkezett változás időpontjáról, rávilágítanak a hivatal átvételének menetére is. A Szécsényi Simon tevékenységére vonatkozó csekély számú okmány közül érdeklődésre tarthat még számot székely vonatkozása miatt a fentebb már idézett, saját kiadású oklevél is. A Marosszék nemes előljáróinak és egész közösségének címzett levélben az ispán járandósága megfizetésére szólítja fel az ettől vonakodó (egyébként testvéreinek és atyafiainak nevezett) székelyeket.¹⁵

Kanizsai István a Zsigmond megkoronázása után esztergomi érsekké előlépett Kanizsai János öccse volt. Nagy befolyással rendelkező bátyja meghatározó szerepet játszott a király trónra ültetésében, s abban a bárói csoportosulásban, amelyik egészen 1401-ig a legfőbb hatalmi tényezőnek számított. A Kanizsai testvérek – a legidősebb fivér Miklós volt – szorosán együttműködtek egymással a családi vagyon gyarapításában.¹⁶ Világosan kitűnik ez az összehangolt tevékenység azokból a birtokügyekkel (elsősorban adományozásokkal) kapcsolatos oklevelekből, melyekben István székelyispánként szerepel, s testvéreivel együtt részesül a javakból, de megfigyelhető a közös fellépés más esetekben is (adósság megfizetése, de Frank királyi kincstartó mellett Kanizsai Miklóshoz és Istvánhoz fordul a király akkor is, amikor védelmükbe ajánlja Lindvai Zsigmondot).¹⁷ A birtokügyekkel kapcsolatos információk mellett azonban olyan adatokkal is

viszont már nem Simon viselte a tisztséget (1391. év alatt közli az oklevél regesztáját ZsO II/1. 751. sz. is).

13 1390. ápr. 30.: MOL DF 211 384.; Doc. Val. 380–381. Simon tisztségeire ld. *Engel P.*: Magyarország i. m. I. 137., 212.

14 Zsigmond 1391. márc. 23-i, csak 1487. évi tartalmi átírásban fennmaradt oklevele: „prelatorum et Baronum suorum, presertim [...] Simonis filij Konye bani comite Siculorum suorum”. MOL DL 37 066. (A helyes keltezésre ld. UGDS III. 13.); 1391. márc. 28.: MOL DL 52 722. (ZsO I. 1951. sz.); 1391. márc. 31.: MOL DL 52 724. (ZsO I. 1958. sz.).

15 „Nobilibus viris senioribus ac toti qommunitati Siculorum sedis Marus fratribus ac proximis suis dilectis.” MOL DL 74 432. (Teleki I. 277.; SzO. IV. 9.)

16 *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 25–28.; *Engel Pál*: Zsigmond bárói: rövid életrajzok. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. I–II.* Szerk. Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde. Bp. 1987., I. 424–425.

17 Adományozásokra ld. 1392. febr. 7.: MOL DL 7749. (ZsO I. 2378. sz.); 1392. febr. 25.: MOL DL 7756.; 1392. márc. 11.: MOL DL 87 620. (ZsO I. 2426. sz.); 1392. márc. 12.: MOL DL 7774. (ZsO I. 2428. sz.); 1394. dec. 24.: MOL DL 8001. (ZsO I. 3747. sz.). Amikor Kanizsai István – elsősorban a moldvai hadjáratban szerzett érdemeiért – birtokokat kap, testvérei ebből az ügy-

rendelkezünk, amelyek felvilágosítást nyújtanak a székelyispáni tevékenység különböző oldalairól. Több forrás is hírt ad Kanizsai István moldvai hadakozásáról.¹⁸ Tevékenységét Zsigmond már közvetlenül a hadjárat után, 1395. március 11-én birtokadománnyal honorálta, de ezzel állhat összefüggésben ajtónállómessterré való kinevezése is.¹⁹ A katonai expedíciót követően Zsigmond egy ideig Brassóban időzött, s több olyan intézkedésre is sort kerített, amelyek a székelyispánok fennhatósága alá tartozó várost érintették. Február 18-án az itteni kereskedőknek és polgároknak – nem utolsósorban az István moldvai vajda elleni hadjáratban tanúsított szolgálataikért – az uralkodó kereskedelmi kiváltságokat biztosított. Ugyanezen a napon kelt másik diplomájában megparancsolta a király, hogy senki se merje a város és a kerület lakóit mások kára miatt – kivéven a lopás, a rablás vagy a közbűntények esetét – letartóztatni, elítélni vagy megkároítani. Igazát mindenki a brassói bírák előtt keresse, ha pedig ezek hanyag módon kezelnék az ügyet, jogorvoslatért a székelyispánhoz, az itteni polgárok rendes ispánjához kell fordulni. Március 11-én viszont már attól tiltotta Zsigmond jelenlegi és jövőbeni székelyispánjait – I. Lajos oklevelére hivatkozva –, hogy Brassóban levő embereik révén az itteni és a szebeni kereskedőktől havasalföldi áruik után harmincadot és egyéb vámot szedjenek.²⁰

letből sem maradtak ki: „eidem Domino Stephano, et per eum fidelibus nostris dilectis, reuerendissimo in Christo patri et domino Ioanni, archiepiscopo ecclesiae Strigoniensis et magnifico viro domino Nicolao tauernicorum nostrorum magistri, fratribus videlicet carnalibus domini Stephani praelibati [...] dedimus, donauimus”. MOL DL 8045.; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. (= CD) I–XI. Stud. et op. Georgii Fejér. Budae, 1829–1844., X/2. 275. (némi kihagyással). Birtokvásárlásra, ill. -cserére ld. 1392. szept. 30.: MOL DL 7810. (ZsO I. 2633. sz.); 1393. jan. 13.: MOL DL 24 694. (ZsO I. 2781. sz.); 1393. márc. 27.: MOL DL 24 696. (ZsO I. 2882. sz.). Tartozás megfizetésére ld. 1393. máj. 26.: MOL DL 25 336. (ZsO I. 2954. sz.). Lindvai Zsigmond védelmére ld. 1394. nov. 7.: MOL DL 7987. (ZsO I. 3696. sz.).

18 Thuróczyt kívül (*Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ediderunt Elisabeth Galántai–Julius Kristó. II/1–2. Commentarii. Composuit Elemér Mályusz adiuvante Julio Kristó. Bp. 1985–1988., I. 209–210.) több oklevél is foglalkozik az eseményekkel, a fentebb idézett mellett ld. pl. 1397. márc. 4.: MOL DL 8202.; Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. (= CDCr) I–XVIII. Ed. Tadeus Smičiklas–Marko Kostrenčić et al. Zagrabiae, 1904–1990., XVIII. 200.; 1397. dec. 8.: MOL DL 8282.; CD X/2. 444.; 1401. febr. 17.: MOL DL 8635.; Sopron vármegye története. Oklevéltár. (= Sopron) I–II. Szerk. Nagy Imre. Sopron, 1889–1891., I. 544. stb.

19 „Magnifici domini Stephani, filii Ioannis de Kanisa, magistri ianitorum, et comitis Siculorum nostrorum”. MOL DL 8045.; CD X/2. 274.

20 1395. febr. 18.: A méltóságsorban szerepel a székelyispán is: „Stephano filio eiusdem Johannis de dicta Kanisa comite Siculorum et magistro ianitorum” (MOL DF 246 822.; UGDS III. 120.). Ugyanezen a napon kelt másik oklevél: MOL DF 246 821. (UGDS. III. 124.). 1395. márc. 11.: „Quare fidelitati vestrae firmiter mandamus, quatenus prout etiam in literis quondam domini Lodovici regis praeceptoris superinde confectis videbitis contineri a modo in antea praefatos homines seu mercatores ipsarum partium Transsilvanarum signanter civitatum nostrarum praedictarum res et mercimonia de ipsis partibus Transalpinis deferentes in dicta civitate nostra Brassoviensi ad solutionem huiusmodi tributis et tricesimae cogere et compellere non debeatis nec per ipsos vestros homines et tricesimatores id facere permittatis”. MOL DF 246 823.; UGDS III. 142–143.

Kanizsai István hivatalviselése 1395 szeptembere előtt érhetett véget, e hónap 29-i oklevél ugyanis (amelyben somogyi ispánná nevezik ki) már nem említi székelyispánként.²¹ Utódja Bebek Ferenc lett, Ákos nembeli Bebek Domonkos unokája, az akkor a szlavón bániságot betöltő (később nádorrá lett) Bebek Detre unokatestvére.²² Tevékenységére csak egyetlen irat utal, IX. Bonifác pápa 1397. június 9-én kelt oklevele, amelyben engedélyezi Ferenc számára, hogy szabadon választott gyóntatója olyan bűnök alól is feloldozhassa, amelyek megítélése a Szentszékre tartozik.²³ A tisztséget ez év szeptember végéig, október elejéig töltötte be, egy október 28-i oklevél már Perényi Pétert tünteti fel székelyispánként, míg Bebek Ferenc macsói bán lett.²⁴

Simon fia Péter (a Perényi család nyalábi ágának őse) nem egyedül viselte a méltóságot, hivataltársa a volt macsói bán, a Maróti család bárói ágába tartozó János lett. A kettős tisztségviselés azonban nem tartott sokáig: 1398-ban Marótit újból macsói bánná nevezték ki, ezt követően Perényi egyedül töltötte be a székelyispáni hivatalt.²⁵ A két székelyispán hivatali tevékenységének idejéből számos, birtokügyeiket érintő adat maradt fenn.²⁶ Jóval kevesebb azon okiratok száma, amelyek a tisztséghez közvetlenebbül kapcsolódó információval szolgálnak. 1398. január 12-én kelt oklevelében a király felszólította Perényi Pétert és Maróti Jánost, valamint a jövőbeni székelyispánokat és alispánokat, hogy a brassóiak szabadságjogait – melyeket a korábbi magyar uralkodók, kiváltképpen pedig Lajos király óta élveznek – semmilyen módon se sértsék meg.²⁷ Feladatul kapta Maróti János a királytól azt is – Bebek Ferenc macsói bánnal együtt –,

21 CD X/2. 276.

22 Bebek Ferenc re ld. *Engel P.*: Magyar középkori adattár i. m. (Ákos nem 1. Bebek ág 3. tábla: Bebek [pelsőci ág]).

23 „Dilecto filio nobili viro Francisco Bobeke de Pelsolk, Comiti Siculorum”. IX. Bonifác pápa bullái. II. 1396–1404. Bp. 2000. (Vatikáni Magyar Okirattár I/4.) 19.

24 Perényit 1397. szept. 11-i adat még macsói bánként említi (ZsO I. 4960. sz.), az okt. 28-i oklevél viszont már volt macsói bánként és székelyispánként beszél róla: „vir magnificus Petrus filius Simonis pridem Banus Machouiensis Comes Siculorum nostrorum” (DL 8264.). Bebek Ferencet dec. 8-i adat említi először macsói bánként (MOL DL 8282.; *Engel P.*: Magyarország i. m. I. 29.).

25 Maróti János székelyispánként történő első említése 1398. jan. 12-én: „fidelibus suis viris magnificis Petro de Peren et Johanni de Marouth comitibus Siculorum nostrorum”. (MOL DF 246 832., UGDS III. 212.) Ez év ápr. 2-án viszont már nem viseli a hivatalt, csak macsói bánként említik: MOL DL 7808. (*Engel P.*: Magyarország i. m. I. 193.).

26 Perényi Péter birtokügyeivel kapcsolatos oklevelek pl. 1397. okt. 28.: MOL DL 8264. (ZsO I. 5040. sz.); 1397. nov. 27.: MOL DL 8278. (ZsO I. 5091. sz.); 1398. júl. 14.: MOL DL 8336. (ZsO I. 5403. sz.); 1401. ápr. 17.: MOL DL 70 721. (ZsO II/1. 1007. sz.) stb. Engedély birtokain történő várépítésre: 1399. nov. 5.: MOL DL 70 750. (ZsO I. 7111. sz.). Birtokadomány Maróti János részére: 1398. febr. 20.: MOL DL 8302. (CDCr XVIII. 315–316.); 1398. márc. 25.: MOL DL 8301. (ZsO I. 5226. sz.).

27 „eosdem in iisdem libertatum praerogativis, quibus semper et ab antiquo et specialiter tempore ipsius quondam Lodovici regis freti fuerunt et gravisi indempnes et illesos conservare seu conservari facere debeatis, nullam iniuriam nulla sue novitates ipsis inferendo”. MOL DF 246 832.; UGDS III. 212.

hogy bizonyos nemes személyeket és birtokaikat vegye védelmébe mindenkivel szemben. Más esetben viszont Perényi Péter kérte fel Pelsöci Ferenc volt macsói bánt arra, hogy a prépostját vesztett turóci egyházat, illetve a premontrei rendet segítse, és érdekében járjon közben a királynál.²⁸ Találkozunk Perényivel birtokadományozás előterjesztőjeként, de ott szerepel a neve (*Petrus de Peren comes Siculorum*) abban az egyezségben is, amelyet az országnagyok 1401. augusztus 31-én Garai Miklóssal kötöttek a fogságban levő Zsigmond szabadon bocsátásának a feltételeiről.²⁹ Hivatali ideje alatt Perényi Péter más tisztségeket is betöltött: így például macsói bánként, zempléni és beregi ispánként említik a források.³⁰ A méltóságot 1401 végéig viselhetette; az utolsó oklevél, amely még székelyispánként említi, 1401. szeptember 7-én kelt, a következő év január 20-i okiratok viszont már volt ispánnak nevezik.³¹

Perényi nem kegyvesztettség vagy politikai bukás miatt távozott a tisztségből, hiszen a későbbiekben is megmaradt Zsigmond rendíthetetlen hívének, s nagy fontosságú, jövedelmező méltóságokat töltött be.³² A váltás oka a politikai körülményekben keresendő. A Zsigmondot 1387-ben hatalomra segítő Kanizsai János és a körülötte csoportosuló liga tagjai egyre elégedetlenebbül szemlélték az uralkodó külpolitikáját, s külföldi származású, jelentős befolyással rendelkező hívei (így például az erdélyi vajda tisztségét betöltő lengyel Stiborici Stibor, a zágrábi püspökké lett Eberhard vagy a stájer Cillei Hermann) tevékenységét. A hatalmuk gyengülésétől tartó bárók a köznemesség támogatását is élvezték. Az elégedetlenség 1401 áprilisában az uralkodó letartóztatásához és fogságra vetéséhez vezetett. Zsigmond ugyan ellenállt a követeléseknek, kiszabadulása és a döntő összecsapásra való felkészülés érdekében azonban kénytelen volt átmeneti engedményeket tenni.³³ Az engedmények részeként Stibor lemondott az erdélyi vajdaságról, utódjává rövid időre Szécsényi Simont, majd pedig két főurat nevezett ki a király: Csáki Miklóst (Zsidó nembeli István fiát) és Marcali Miklóst (Péc nembeli István fiát). A két főúr kinevezésében szerepet játszhatott az is,

28 1398. febr. 12.: „Sigismundus [...] viris magnificis Francisco Bebek bano nostro Machoviensis et Johanni de Maroth comiti Siculorum nostrorum [...] mandamus [...] nobilem puellam Katerinam vocatam et Ladislaum filium Andree similiter [...] protegere”. MOL DF 265 827.; 1401. márc. 1.: MOL DF 234 074. (ZsO II/1. 1218. sz.).

29 1399. okt. 18.: „Relacio Petri de Peren comitis Siculorum.” MOL DL 32 839.; (CDCr XVIII. 497.). Garai és a bárók egyezsége: MOL DL 8666. (ZsO II/1. 144. sz.). Zsigmond fogságáról ld. Engel P.: Királyi hatalom i. m. 41.; Mályusz E.: Zsigmond király i. m. 48–51.

30 Macsói bán: 1401. jan. 25. (MOL DL 70 718.; ZsO II/1. 839. sz.), zempléni ispán: 1399. aug. 29. (MOL DL 70 706.; ZsO I. 6049. sz.), beregi ispán: 1401. szept. 7. (MOL DL 8668.; ZsO II/1. 1225. sz.), vö. Engel P.: Magyarország i. m. II. 190.

31 1401. szept. 7.: MOL DL 8668. (ZsO II/1. 1225. sz.). Az 1402. jan. 20-i iratok: ZsO II/1. 1404–1406. sz.

32 Engel P.: Királyi hatalom i. m. 47.

33 Zsigmond fogságáról és az eseményekről ld. Engel P.: Királyi hatalom i. m. 40–42.; Mályusz E.: Zsigmond király i. m. 47–51.; Székely György: Luxemburgi Zsigmond, egy közép-európai uralkodó. In: Művészet Zsigmond király korában i. m. I. 29–69., 42.

hogy temesi ispánként korábban már bizonyították katonai rátermettségüket a törökkel szemben, többet nyomhatott azonban a latban, hogy Kanizsai János híveinek számítottak.³⁴ Kinevezésükre 1401–1402 fordulóján került sor, hozzávetőleg akkor, amikor az újdonsült vajdák testvérei – Csáki György és Marcali Dénes – átvették a székelyispáni hivatalt. Ily módon Magyarország katonai szempontból egyik legfontosabb tartományában gyökeresen megváltoztak a hatalmi viszonyok: míg korábban Zsigmondhoz feltétlenül hű emberek – Stiborici Stibor és Perényi Péter – töltötték be Erdély meghatározó tisztségeit, a vajdai és a székelyispáni feladatkört, most ugyanezek a méltóságok már Kanizsai Jánoshoz közel álló személyek kezébe kerültek. A két testvérpár számos megye ispánságával is rendelkezett, így Csáki György és Marcali Dénes fennhatósága kiterjedt Szatmárra és Ugocsára is.³⁵

A tisztségviselők egy 1402. február 9-én kelt oklevélben szerepelnek először székelyispánként.³⁶ A hivatali működésük alatt keletkezett és székelyispáni méltóságukat említő iratok túlnyomó többsége nem hivatalviselésükkel szorosan összefüggő feladataikról, hanem megyésispáni tevékenységükről ad felvilágosítást.³⁷ Néhány diploma Csáki György és Marcali Dénes birtokügyeivel kapcsolatban nyújt információt.³⁸ Ebben az időszakban Zsigmond 1402. december 4-én kelt oklevele az egyetlen olyan forrás, amely kifejezetten a székelyispáni hivatalhoz tartozó jogköröket érinti. Az uralkodó a medgyes- és selykszéki szászok kérésére – akik terheik és elnyomatásuk miatt panaszkodtak – kivette őket a székelyispánok joghatósága alól, s engedélyezte számukra, hogy a hét szász szék mintájára bírót válasszanak maguk közül.³⁹

Csáki és Marcali hivatalviselése nem bizonyult hosszú életűnek. A méltóság történetének alakításában újból a felgyorsult politikai események jutottak főszerephez. A Zsigmond uralmával elégedetlen bárók és főpapok (ismét csak Kani-

34 *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 50., 282. (142. sz. jegyzet.).

35 A Csáki és a Marcali családra ld. *Engel Pál*: Zsidó nem. In: KMTL 750.; *Sebők Ferenc*: Péc nem. In: KMTL 534. Egyéb tisztségeikre ld. *Engel P.*: Magyarország i. m. I. 13., 193.

36 Az oklevél kiadója Bertalan fia Imre: „in personis egregationum militum Georgii de Chaach et Dyonisiü de Marchally comitum Syculorum in comitatu Zathmaryensi comes constitutus”. MOL DL 96 727.; ZsO II/1. 1430. sz.

37 E tárgykörben a fent idézett oklevélen kívül a többi irat Csáki Györgyre, pontosabban Szatmár és Ugocsa megyék királyi parancsra tartott közgyűlésén (amely 1402. jún. 12-én vette kezdetét) kifejtett tevékenységére vonatkozik. Így pl. 1402. jún. 12.: MOL DL 32 551. (ZsO II/1. 1709. sz.); MOL DL 39 553. (ZsO II/1. 1710. sz.); jún. 14.: MOL DF 220 342.; jún. 15.: MOL DL 53 159. (ZsO II/1. 1713. sz.); jún. 20.: MOL DL 53 161. (ZsO II/1. 1726. sz.); jún. 21.: MOL DL 96 738.; jún. 24.: MOL DL 53 163. (ZsO II/1. 1732. sz.); MOL DL 78 501. (ZsO II/1. 1733. sz.); MOL DF 284 001. stb. Szatmár megyére ld. 1402. szept. 7.: MOL DL 53 173. (ZsO II/1. 1881. sz.).

38 Csákira és testvéreire vonatkozik a leleszi konvent 1402. jún. 26-i oklevele: MOL DL 72 399. (ZsO II/1. 1744. sz.). Marcali Dénesre és testvéreire ld. a fehérvári káptalan 1402. szept. 3-i oklevelét: MOL DL 8742. (ZsO II/1. 1875. sz.); Szécsényi Frank országbíróra ld. 1403. jan. 10.: MOL DF 200 389. (ZsO II/1. 2192. sz.).

39 MOL DF 285 638. (UGDS III. 289–290.)

zsai János vezetésével) döntő lépésre szánták el magukat, s elhatározták, hogy helyette az 1386-ban meggyilkolt Kis Károly fiát, Nápolyi Lászlót teszik magyar királynak. A széles körű felkeléshez csatlakoztak haderejükkel az erdélyi vajdák és a székelyispánok is. 1403. július 21-én Váradon kiadott levelükben a váradi és az erdélyi püspök, a vajdák, Kerekegyházi Mihály és Csáki György székelyispán értesítik Péter fia Istvánt és Cselnök Györgyöt, hogy napokon belül hadba szállnak László király érdekében, egyben felszólítják a címzetteket, hogy minden erejükkel csatlakozzanak hozzájuk.⁴⁰ A vajdák és a székelyispánok tehát Zsigmond ellen fordultak az erdélyi haderővel, jelentősen megnövelve ezzel a felkelők katonai erejét. Az uralkodó azonban Nápolyi László habozásának, az ellenfelei körében uralkodó széthúzásnak és nem utolsósorban a mellette kintartó hívek támogatásának köszönhetően hamar úrrá lett a nehézségeken, s katonai-politikai győzelmet aratva ellenfeleit meghódolásra készítette.⁴¹ Szeptember 25-én kelt levelükben az erdélyi vajdák, megköszönve Cselnök Györgynek és Péter fia Istvánnak a kapott híreket, értesítik őket, hogy elküldték hozzájuk Csáki György székelyispánt, s tudatják azt is, hogy Zsigmonddal (akit királynak neveznek) két hétre fegyverszünetet kötöttek.⁴² A fegyverszünet alatti béketárgyalások eredményesek voltak, s a felkelők többsége hamarosan visszatért Zsigmond hűségére, köztük az erdélyi vajdák és a székelyispánok is. A gyors és teljes körű győzelem lehetővé tette Zsigmond számára, hogy megbízható híveire támaszkodva mélyreható változásokat eszközöljön a kormányzati rendszerben, s hatalmát végleg megszilárdítsa.⁴³ A változások jele volt az is, hogy a megtérők kegyelmet kaptak ugyan, a felkelés előtt viselt tisztségükről azonban többnyire le kellett mondaniuk. Így járt a Csáki és Marcali testvérpár is. Mind az erdélyi vajdaságot, mind pedig a székelyispánságot elvette tőlük Zsigmond. 1403. október 16-án már Tamási János és Szántói Lack Jakab töltötte be a vajdai méltóságot,⁴⁴ ez év december 9-én kelt oklevelében pedig volt székelyispánnak nevezni az uralkodó Csáki Györgyöt.⁴⁵ A tisztségviselők cseréjére tehát még 1403 őszén sor került; az új székelyispánok Harapki János és Monostori László lettek.⁴⁶

40 „vestras fraternitates requirimus, quatenus et vestre fraternitates cum ceteris ipsorum fratribus in illis partibus existentibus cum gentibus et viribus se promptuando domino nostro Ladislao regi ad serviendum versus nos gressus vestros dirigere velitis”. MOL DL 56 513. (Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I/1. Oklevelek 1229–1499-ig. Bp. 1919. [A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története] 229.).

41 A felkelés történetére ld. *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 42–43.; *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 52–55.

42 „Nos autem unacum rege Sigismundo treugas pacis habemus dierum quindecim”. MOL DL 47 905. (ZsO II/1. 2628. sz.). A keltezésből az évszám ugyan kimaradt, de teljesen egyértelmű, hogy csak 1403-ban íródhatott a levél.

43 A felkelés leverése utáni változásokról és berendezkedésről ld. *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 44. skk.; *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 55. skk.

44 ZsO II/1. 2656. sz.; *Engel P.*: Magyarország i. m. I. 14.

45 ZsO II/1. 2831. sz.

46 Zsigmond egyik oklevele még nov. 3-án is „Dyonisio comiti Siculorum”-ként említi Marcali Dénest, ebből azonban nem lehet arra következtetni, hogy megmaradhatott volna tisztségében. Az

Harapki János az új kormányzati rendszerben kulcsszerepet játszó Garai Miklós nádor rokonságához tartozott, míg Monostori László egy kisebb jelentőségű Baranya megyei családnak volt a tagja.⁴⁷ Egyikük sem tartozott a politikai elit legfelsőbb köreihez, s a későbbiekben sem játszottak meghatározó szerepet az ország irányításában. Rövid, egy évet valamivel meghaladó tisztségviselésük is azt sejteti, hogy az uralkodó eleve átmeneti jellegűnek szánta a székelyispáni méltóságra történő kinevezésüket. E tisztség viselőiként csak egyetlen – igaz, kifejezetten székely vonatkozású – oklevélben fordulnak elő név szerint: Zsigmond fentebb említett, 1404. július 28-i diplomájában, melyben arra kapnak megbízatást a vajdákkal együtt, hogy a Sepsiszek és Miklósvár közötti vitás ügyet rendezzék el. Ugyanezen a napon kelt Zsigmond azon másik oklevele is, amelyben megtiltja a vajdáknak és a székelyispánoknak, illetve alispánoknak, hogy zavarni merjék az erdélyi nemességet azon szabadságjogok élvezetében, amelyeknek a korábbi királyok, különösen I. Lajos uralkodása alatt örvendtek.⁴⁸ Két nappal később, július 30-án, Kolozsvár küldötteinek a kérésére – akik elpanaszolták, hogy a közelmúltbeli zavaros időkben a király iránti hűségük miatt milyen sokat szenvedtek, főleg a székelyek dúlásai miatt – oklevélben erősítette meg a város kiváltságait, egyben felszólította az erdélyi vajdákat és a székelyispánokat, hogy e szabadságjogokat védelmezzék meg.⁴⁹

Harapki János és Monostori László székelyispánként való szereplése 1404 végén vagy a következő esztendő első felében ért véget, ugyanis Zsigmond 1405. július 4-én kelt oklevele már Nádas Mihályt említi a tisztség birtokosaként.⁵⁰ Az új méltóságviselő nem tartozott az előkelő ősökkel rendelkező bárók közé: Erdélyben birtokos köznemesi család sarja volt. Származásáról és karrierje kezdetéről az uralkodó 1403. december 9-i birtokadományozó oklevele nyújt felvilágosítást. A diploma szerint Mihály Segesvári Salamon fia volt, testvérét szintén

irat ugyanis – a tényleges helyzetnek megfelelően – Marcali testvérét „Nicolao pridem vaivode nostro Transsilvaniae”-nek címzi; nem valószínű, hogy a két testvérpár közül egyedül Marcali Dénes tarthatta volna meg korábbi hivatalát (MOL DF 200 390., CD X/4. 322.). Rádásul az uralkodó júl. 28-i diplomája (SzO III. 20.) név szerint is megemlíti az új tisztségviselőket, kétségtelenné téve így módon, hogy Marcali is osztozott társa, Csáki György sorsában. Mindezek alapján természetesen tévesnek kell tartanunk Lázár Miklós feltevését, aki 1404-ben, sőt azt követően is számol Marcali Dénes székelyispánságával (*Lázár M.*: i. m. 744–745.). Itt jegyezzük meg, hogy a Marcali és Csáki testvérek közül egyedül Csáki Miklós nyerte vissza évek múltán (1415 és 1426 között) korábbi tisztségét, az erdélyi vajdaságot (*Engel P.*: Magyarország i. m. I. 14.), sőt az 1403 utáni hatalmi elit előkelő csoportosulásának, a Sárkányos-társaságnak is a tagja lett (MOL DL 9470.; *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 59–60.).

47 *Engel P.*: Középkori magyar genealógia i. m. (Dorozsma nem 3. tábla: Harapki Botos és Monostori.)

48 SzO III. 424. sz.; MOL DF 253 492. (UGDS III. 321–322.).

49 MOL DF 281 102. (UGDS III. 322–323.). A székelyek dúlása bizonyára annak a következménye volt, hogy a „zavaros időkben” ispánjaik – Csáki György és Marcali Dénes – Nápolyi László mellett foglaltak állást.

50 „magister Michael filius Salomonis de Nadasd comes Siculorum nostrorum”. MOL DL 29 215. (UGDS III. 344.)

Salamonnak hívták.⁵¹ Zsigmond háláját azzal érdemelték ki a testvérek, hogy a Nápolyi László trónra ültetése érdekében kitört felkelés idején „mintegy az erdélyi részeink fegyvereseinek főkapitányaiként” (*veluti generales capitanei gentium nostrarum partium scilicet Transsiluanarum*) a királyhoz hű erők élén eredményesen szálltak szembe a lázadókkal.⁵² Hűségükért Fehér megyei birtokok: Kissebes és a hozzá tartozó négy román falu, illetve Spring, valamint Drassó adományozásával jutalmazta őket a király. Ennél is fontosabb volt azonban az, hogy Mihály valamivel később elnyerte a székelyispáni méltóságot. (Testvére időközben elhunyt, mert 1405-ben nem Salamonnal, hanem annak szintén Mihály nevű fiával együtt kérte az uralkodótól az adományozás megerősítését.) A kinevezés eredményeként Nádasi Mihály a köznemesség soraiból az országos méltóságviselők közé emelkedett, akinek a bárókat megillető *magnificus* címzés járt ki.⁵³ Az uralkodó választásában nagy szerepet játszhatott az, hogy a felkelés idején Nádasi Mihály és testvére jelentős erdélyi haderőt tudott mozgósítani Zsigmond érdekében, hozzájárulva így a lázadás leveréséhez. A király joggal gondolhatott arra, hogy a székelyispáni hivatal birtokosává tett Mihály ugyanilyen eréllyel és eredménnyel fog munkálkodni a tartomány hűségének biztosításán is. Nádasi személyének jelentőségét és helyzetének szilárdságát tükrözi,

51 „magister Michael filius Salomonis de Segeswar sua ac Salomonis filii praedicti Salomonis fratris sui uterini de eadem in personis”. UGDS III. 303. Mihály nevét a korabeli források általában „Michael [...] de Nadasd”-nak írják, a modern szakirodalomban hol Nádasi, hol pedig Nádasi formában találkozunk vele. Mivel a származást jelző helynév a Küküllő megyei (Szász)-nádásra utal, a Nádasi tekinthető a helyes alaknak.

52 „totis viribus et potentia eorum coassumptis ceteris nostris fidelibus sub vexillo nostro regio praenotatis nostris aemulis et rebellibus tam viriliter tamque constanter se opponere studuerunt, ut in numero iustorum, quibus rex regum adversus hostes triumphum largitur, sunt inventi”. UGDS III. 303. A 19. századi kutatás csak kivonatos, pontatlan közlésben ismerte Zsigmond 1405. évi oklevelét, s ennek alapján a „generalis capitaneus gentium nostrarum parcium Transsilvanarum” címmel ruházta fel a székelyispánt (SzO I. 99.; *Lázár M.*: i. m. 745.). A diploma azonban nem tartalmazza ezt a kitétel (MOL DL 29 215.; UGDS III. 344–345.), amely szerepel ugyan az 1403. évi adománylevelben, azonban nemcsak (az ekkor még a székelyispáni méltóságot nem viselő) Mihályra, hanem Salamonra vonatkozóan is, másrészt – miként a „veluti” szó mutatja – nem tényleges rangot vagy méltóságot jelölt, hanem a testvéreknek a felkelés leverésében játszott szerepére utalt (MOL DL 29 215.; UGDS III. 303.).

53 A címzést illetően az egyetlen kivételt Zsigmond már idézett, 1405. jún. 28-án kelt diplomája jelenti, melyben átírja és megerősíti a birtokadományozással kapcsolatos korábbi okleveleket. Az irat következetesen „magister”-nek aposztrofálja Mihályt („fidelis noster dilectus magister Michael filius Salomonis de Nadas comes Siculorum nostrorum [...] pro eodem magistro Michaele”. MOL DL 29 215.; UGDS III. 344–345.). Ennek az a magyarázata, hogy az uralkodó által átírt oklevelek (kettő Zsigmondé, egy pedig az erdélyi káptalané) 1403-ban, ill. 1404-ben keletkeztek (MOL DL 29 215.; UGDS III. 303–304., 305., 314.), akkor, amikor még Nádasi Mihály nem volt székelyispán, így jogosan illették a „magister” címmel. A kancellárián a megerősítő irat fogalmazásakor ezeket az okleveleket vették alapul, átvéve az azokban használt címzést. Ez egyúttal arra is utal, hogy Mihály tisztségviselése viszonylag friss keletű lehetett, rangjának emelkedése nem tudatosult még kellő mértékben a nótáriusok körében. A későbbiekben azonban már teljesen egyöntetű a „magnificus” cím használata.

hogy 1408-ban huszonegy bárótársával, valamint a királlyal és a királynéval együtt alapító tagja lett a Sárkány-rendnek, annak az elit lovagi társaságnak, amely a hatalom legfőbb birtokosait tömörítette, s látta el a korábbiaknál is jelentősebb kiváltságokkal. 1414-ben *seigneur de Saesbourg, gouverneur de Sept-Châteaux*-nak címzi egy okirat.⁵⁴

A méltóságviselés időszakára vonatkozó oklevelek egy része Nádasi Mihály birtokügyeivel kapcsolatos információkat tartalmaz: adományozásról, iktatásnak történő ellentmondásról, más földjeinek jogtalan elvételéről, illetve búcsútartás érdekében a pápához való folyamodásról szólnak az iratok.⁵⁵ A már említett Kissebesen, Springen és Drassón kívül a szintén Fehér megyében található *Ramacha, Rochan* és Komlós, a Küküllő megyei Hétúr, Szentlászló, Ivedics és Monyorós, valamint a barcasági Zernyest, Tohány és Újfalu⁵⁶ birtokok neve bukkan fel a forrásokban a székelyispánnal és Mihály nevű unokaöccsével kapcsolatosan. Mindez világosan mutatja azt az egyébként érthető törekvést, hogy a méltóságviselés által a vagyongyarapításra nyújtott lehetőséget a családi birtokok közelében fekvő földek megszerzésére használja fel Nádasi. Az iktatásoknak való ellentmondások, illetve a birtokfoglalás miatti tiltakozások azonban arra is utalnak, hogy a köznemesből nagy hatalmú báróvá lett Mihály nem volt válogatós a vagyonszerzés módszereit illetően. (Úgy tűnik, más formában is előfordult a törvénnyel való összeütközés: az erdélyi káptalan 1417. évi vizsgálata szerint Brassó város biztatására Földvárral szemben hatalmaskodott Nádasi Mihály, ugyanebben az esztendőben kelt levelében Zsigmond pedig arra szólítja fel a

54 A Sárkány-rend alapítólevelét ld. MOL DL 9470. (CD. X/4. 682–694.). A rend megalakulására és jelentőségére ld. *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 60. skk. Az 1414. évi adatot ld. *Engel P.*: Magyarország i. m. I. 497.

55 Zsigmond már idézett 1405. jún. 28-i oklevelén kívül birtokadománnyal (beiktatással) kapcsolatos az uralkodó 1411. júl. 29-i diplomája is: MOL DL 29 755. (ZsO III. 771. sz.). Nádasi Mihály és unokatestvére birtokba iktatásának való ellentmondásokat ld. 1406. márc. 6.: MOL DL 9174. (ZsO II/1. 4512. sz.); 1413. nov. 17.: MOL DL 26 385. (ZsO IV. 1302. sz.); 1414. okt. 17.: MOL DL 62 782. (ZsO IV. 2589. sz.); 1416. nov. 20.: MOL DL 62 786. (ZsO V. 2460. sz.). Az erőszakos birtokfoglalással kapcsolatos adatokat ld. 1414. máj. 21.: MOL DF 246 850. (ZsO IV. 2008. sz.); 1414. júl. 13.: MOL DF 246 851. (ZsO IV. 2252. sz.); 1414. aug. 29.: MOL DF 246 852. (ZsO IV. 2400. sz.). Búcsú engedélyezéséért való folyamodás a pápához 1417. dec. 7.: ZsO VI. 1213. sz. Ld. még 1418. jan. 13.: ZsO VI. 1367. sz.

56 Zernyestről, Tohányról, Újfaluról és Komlósról Zsigmond 1414. máj. 21-én kelt oklevele (MOL DF 246 850.; UGDS III. 610–611.) ugyan azt állítja, hogy „in comitatu Albensi Transsilvano” találhatóak, ez azonban csak Komlósról nézve helytálló, mivel Zernyest, Tohány és Újfalú (Newendorf, azaz Neudorf) birtokokat Stibor erdélyi vajda 1412. szept. 1-jei oklevelei egyértelműen „in districtu Brassowiensi” fekvőknek mondják (MOL DF 246 841.; UGDS III. 542.; MOL DF 246 842.; UGDS III. 540.; MOL DF 246 843.; UGDS III. 539.). Az iratok, amelyek a földek tulajdonosait megerősítik birtokjogukban, azon az általános gyűlésen keletkeztek, melyen a vajda és más tisztségviselők, ill. nemesek mellett Nádasi Mihály is részt vett. A székelyispán ekkor még semmilyen kifogással nem élt a megerősítés ellen, nem sokkal később viszont már arról olvashatunk, hogy az említett földeket erőszakkal elfoglalta, s azokat a király parancsára sem hajlandó visszaszolgáltatni (a birtokfoglalásra vonatkozó adatokat ld. az előző jegyzetben).

mindenkori székelyispánokat és vajdákat, hogy hagyjanak fel az egresi cisztercita kolostornak történő károkozással.)⁵⁷

A birtokügyleteken kívül a székelyispáni méltósággal szorosan összekapcsolódó különféle tevékenységekről is felvilágosítást nyújtanak a források. Mihály részt vett az Erdélyben tartott közgyűlések lefolytatásában. Ebben a minőségében 1407-ben kiadott oklevél említi először. Számos irat szól 1412. évi szerepléséről; ekkor az uralkodó parancsára lebonyolított vajdai *congregatio* az Erzsébet, Mária és Zsigmond által eszközölt új adományokat vizsgálta felül. Néhány évvel később az erdélyi püspök, a vajda és Nádasi Mihály Zsigmond parancsára katonai ügyekben Tordára összehívott nemesi tanácskozással kapcsolatban fordul a hét száz székhez.⁵⁸ Természetesnek mondható, hogy a királyi udvarban forgolódo méltóságviselő időnként különféle ügyek előkészítőjének a szerepkörében is felbukkan: 1411-ben például birtokadományozással kapcsolatos királyi diplomák kancelláriai jegyzetében említik előterjesztőként.⁵⁹ Nem meglepő az sem, hogy szükség esetén különleges feladatot is ellátott a székelyispán. 1416. szeptember 4-én az országnagyok rendkívüli adó kivetését rendelték el, hogy a török fogságban levő bárókat ki lehessen váltani; a behajtás ellenőrzésére Erdély területén a püspök és a vajda mellett Nádasi Mihály kapott megbízást. Teljesen szokványos tevékenységnek mondható viszont birtokügyben perhalasztó oklevél kiadása.⁶⁰

Nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot azok az iratok, amelyek a székelyispáni méltósághoz szorosabban kapcsolódó tevékenységről nyújtanak felvilágosítást. A Brassót, Barcaságot és Besztercét érintő fejleményekről a későbbiekben

57 1414-ben a brassói kerület igazolja, hogy Nádasi Mihály a Földvártól neki járó, de meg nem fizetett bírság fejében jogosan vett el állatokat a helységtől (UGDS III. 610–611.). 1417. jún. 30-i oklevelében Váraskesi Lépes Loránd alvajda viszont már annak kiderítésére szólítja fel az erdélyi káptalant, hogy igaz-e a földváriak állítása, miszerint Nádasi Mihály Brassó biztatására vette el jószágait; a káptalan júl. 16-i jelentése szerint a vádat a vizsgálat megalapozottnak találta (MOL DF 278 685.; ZsO VI. 620., 691. sz.).

58 1407. febr. 16.: MOL DL 73 871. (Teleki I. 316.; ZsO II/2. 5295. sz.). Az 1412. évi adatokat ld. jún. 12.: UGDS III. 655–656.; jún. 15.: UGDS III. 523–525.; júl. 12.: MOL DL 73 929. (Teleki I. 384–386.; ZsO III. 2424. sz.); júl. 14.: MOL DL 30 154.; Uo. 30 155. (ZsO III. 2428. sz.); júl. 19.: MOL DF 257 560. (ZsO III. 2443. sz.); júl. 21.: MOL DF 247 236. (UGDS III. 527–529.; ZsO III. 2452. sz.); MOL DF 247 237. (UGDS III. 529–530.; ZsO III. 2453. sz.); UGDS III. 530–531.; ZsO III. 2454. sz.; júl. 28.: MOL DF 247 238. (UGDS III. 534–535.; ZsO III. 2480. sz.); júl. 30.: MOL DF 247 240. (UGDS III. 535–536.; ZsO III. 2485. sz.); szept. 1.: MOL DF 246 841. (UGDS III. 541–542.; ZsO III. 2604. sz.); MOL DF 246 842. (UGDS III. 540–541.; ZsO III. 2603. sz.); MOL DF 246 843. (UGDS III. 538–539.; ZsO III. 2602. sz.); szept. 5.: MOL DF 286 731. (UGDS III. 543–544.; ZsO III. 2625. sz.); szept. 7.: MOL DF 246 845. (UGDS III. 545–547.; ZsO III. 2636. sz.); szept. 17.: MOL DF 246 847. (UGDS III. 552–553.; ZsO III. 2697. sz.). Az 1415. évi adatot ld. MOL DF 244 643. (UGDS III. 651.).

59 1411. júl. 22.: MOL DL 62 219. (ZsO III. 733. sz.); 1411. júl. 22.: MOL DL 62 220. (ZsO III. 734. sz.). Mindkét esetben a „királyi székelyek ispánja”-ként („relatio [...] comitis Siculorum regalium”) szerepel Nádasi Mihály.

60 MOL DL 43 338.; Uo. 71 377. (ZsO V. 2255. sz.). A perhalasztó oklevelet ld. 1406. nov. 13.: UGDS III. 420.; ZsO II/1. 5112. sz.

még szó lesz, most Radnával kapcsolatban csak arra szeretnénk utalni, hogy az 1412. évi *congregation* a székelyispán és bárótársai a polgárok panaszának engedve visszaállították azokat a vámtételeket, amelyeket a radnai vár korábbi birtokosai jogtalanul megváltoztattak. Két évvel később azonban már Nádasi Mihály radnai várnagyairól és tisztviselőiről olvashatunk, vagyis ekkor már a székelyispán kezében volt a vár, s az ő honorjának a részét alkotta.⁶¹ Az 1412. évi *congregation* kiadott iratok közül számos bizonyítja, hogy e területek és a székelyispáni méltóság között szoros kapcsolatok álltak fenn ekkoriban. Bár a Szászföld (a hét szász szék) vonatkozásában nem lehet olyan rendszeres és szabályozott viszonyról beszélni mint a két másik kiváltságolt német vidék esetében, ennek ellenére, miképpen a múltban, úgy Nádasi Mihály hivatali ideje alatt is, különböző formái léteztek ezeknek a kötelekeknek. 1407 januárjában Teremi Sükösd Mihály székely alispán Nagyszébenbe küldött familiárisa, Nagy György számára állított ki megbízólevelet. Az 1412. évi, többször említett vajdai *congregatio* a Szászföldet sem kerülte el. Június folyamán a Nagyszébenben ülésező Stiborici Stibor, Nádasi Mihály és társaik különböző ügyekben intézkedtek: birtokviszályban, vásárjogot adományoztak Nagyselyknek és elsimították a Szeben és Brassó közötti kereskedelmi konfliktust. A székelyispán a későbbiekben sem szakadt el teljesen a hét szász széktől: 1414-ben Segesvárott érte el őt az erdélyi káptalan embere, s itt adta át neki Zsigmond levelét. 1419-ben pedig az uralkodó az ispán beszámolója alapján erősítette meg Szászkézd kiváltságait és jogszo-kásait.⁶²

Nádasi Mihály hosszú tisztségviselésének idejéből mintegy tucatnyi olyan oklevél maradt fenn, amelyek a székelyispán első számú feladatáról, a székelységgel kapcsolatos ügyek intézéséről nyújtanak tájékoztatást. A sort az a diploma nyitja, amelyet egészen a közelmúltig hitelesnek tartott a kutatás. A Nádasi Mihály nevében íródott dokumentum szövegét Szabó Károly közölte a *Székely Oklevéltár* I. kötetében gróf Kemény József másolata alapján. Mályusz Elemér a *Zsigmondkori Oklevéltár* II/2. kötetében még gyanún felül állónak tekintette az oklevelet, a későbbiekben azonban – részben az abban említett tisztségek, illetve intézmények anakronisztikus jellegére, részben pedig az eredeti példány hiányá-

61 1412. júl. 21.: „ante praedictum quondam Procopium ac suos successores Rodnam premissam tenentes pro honore”. MOL DF 247 236. (UGDS III. 528.). 1414. júl. 26.: „vobis fidelibus nostris magnifico Michaeli Salamonis de Nadas Siculorum nostrorum comiti necnon castellanis vel vicecastellanis vestris in dicto castro Rodna nunc constitutis et in futurum constituendis”. MOL DF 247 242. (UGDS III. 614.). Hasonlóképpen 1414. júl. 30.: MOL DF 247 245. (UGDS III. 618.).

62 1417. jan. 16.: MOL DF 244 655. A birtokviszályra ld. 1412. jún. 12.: UGDS III. 655.; ZsO III. 2273. sz. A vásárjogra ld. 1412. jún. 15.: UGDS III. 523–525.; ZsO III. 2289. sz. A Szeben és Brassó közötti viszályra ld. 1412. szept. 17.: MOL DF 246 847. (UGDS III. 552–553.; ZsO III. 2697. sz.). A segesvári tartózkodásra ld. 1414. júl. 3.: MOL DF 246 851. (UGDS III. 611–612.; ZsO IV. 2252. sz.). Szászkézd kiváltságait ld. 1419. máj. 18.: MOL DF 246 313. (UGDS IV. 85–86.; ZsO VII. 465. sz.).

ra hivatkozva – Kemény József hamisítványának minősítette azt.⁶³ Bár Mályusz érvelése nem minden ponton meggyőző és több kérdést is nyitva hagy, összességében komoly kétségeket támaszt az irat valódiságát illetően, amelyet – esetleges újabb adatok vagy szempontok felbukkanásáig – ki kell iktatni a felhasználható források közül.⁶⁴ A fennmaradó tucatnyi oklevél (melynek mintegy a fele a Somkerekiekkel kapcsolatos ügyeket tárgyal) a székelyispáni szerepkör különböző oldalait mutatja be. Nádasi Mihály székely székek részére tart törvényszéket (*generalis congregatio*), egy alkalommal pedig az alvajdai szék szereplőjeként is megjelenik. Az ezeken a fórumokon keletkezett diplomák birtokügyleteket tárgyalnak, csakúgy mint a máshol kiadott oklevelek nagyobb része. A fennmaradó iratok egyedi jellegű intézkedésekről tájékoztatnak: Zsigmond a Somkerekiek vámjának a kikerülését tilalmazza, s ennek betartatását a vajdára, illetve a székelyispánra bízza; a sepsi székelyek Botfalva részére történő földeladásának a garatálója Nádasi Mihály; szintén az ő feladatává teszi a király, hogy a sepsi és kézdi székelyeket visszatartsa a brassói kereskedők Moldvába történő szabad közlekedésének az akadályozásától. Végül egy sajátos eset: Bolgár Miklós amiatt tiltakozik a székelyispánnal, mert Náznánfalvi Tamás lólopásért elítélt familiárisát az ő háza előtt végezték ki.⁶⁵

63 SzO I. 102–103.; ZsO II/2. 5817. sz., vö. *Mályusz Elemér*: Gróf Kemény József oklevélhamisítványai. Levéltári Közlemények 59(1988) 210.

64 Önmagában még nem bizonyítja az oklevél hamis voltát a „primipilus” és a „iudex terrestris” kifejezések első előfordulására való hivatkozás, hiszen Nádasi Mihály két évvel később, 1410. dec. 10-én kiadott és eredetiben fennmaradt oklevelében mind a két terminus szerepel (MOL DL 37 026.; SzO III. 28.). Nem ad választ Mályusz érvelése arra a kérdésre sem, hogy mi motiválhatja az oklevél hamisítását, hiszen az olyan szokványos tartalmú, hogy nem alkalmas sem tudományos szenzáció keltésére, sem pedig valamilyen ígazolására. Érthetetlen az is, hogy a hasonló jellegű iratokat jól ismerő Kemény miért úgy határozta meg a néhány székely szék számára tartott *generalis congregatio* helyszínét, hogy „in Transylvania celebrata” (a másolati hibának vélt helyet Szabó Károly javította át „in Toriawasara”-ra: SzO I. 102.: 5. sz. jegyzet); a jól képzett hamisítónak tudnia kellett, hogy a nem helyénvaló kitétel megingathatja az oklevél iránti bizalmat. Kétségtelen viszont, hogy Mályusz Elemér három olyan mozzanatra is rámutatott, amelyek az irat hitelessége ellen vallanak: a primipilusnak homo regiusként való szerepeltetése, az esküdtek számának pontos meghatározása („duodecim personatis Senioribus Siculorum”), ami csak jóval később vált szokássá (*Connert J.*: i. m. 44. skk.), végül pedig az, hogy már a Székely Oklevéltárban való közlés időpontjában, azaz 1872-ben sem volt meg az 1414. évi átirat és Benkő József erről készített állítólagos másolata, amire Kemény József hivatkozott. E három mozzanat együttes léte teszi igazából kétségessé az irat hitelességét, s zárja ki a felhasználását.

65 A *generalis congregatio* tartására, ill. az alvajdai széken való részvétellel ld. 1409. dec. 10.: MOL DL 37 026. (SzO III. 28–31.; ZsO II/2. 7219. sz.); 1410. febr. 11.: MOL DL 73 906. (Teleki I. 357–359.; ZsO II/2. 7338. sz.); MOL DL 73 907. (Teleki I. 355–357.; ZsO II/2. 7339. sz.); 1414. júl. 10.: MOL DF 255 018. (ZsO IV. 2243. sz.). Egyéb birtokügyekre ld. 1409. okt. 9.: MOL DL 73 902. (Teleki I. 352–353.; ZsO II/2. 7114. sz.); 1412. jún. 23.: MOL DL 73 926. (SzO VIII. 42–45.; ZsO III. 2322. sz.); 1412. szept. 8.: MOL DL 74 133. (SzO VIII. 42–47.; ZsO III. 607.; 2644. sz.). Egyéb ügyekre ld. 1415. máj. 26.: MOL DL 73 950. (UGDS III. 657–659.; ZsO V. 668–689. sz.); 1415. júl. 12.: MOL DF 246 853. (ZsO V. 847. sz.); 1415. júl. 31.: MOL DF 246 864. (ZsO V. 847. sz.); 1419. jún. 5.: MOL DF 246 858. (UGDS IV. 97–99.; ZsO VII. 592. sz.); 1420. aug. 9.: MOL DL 73 986. (Teleki I. 446.; ZsO VII. 2062. sz.).

Az 1467 előtti székelyispánok közül Nádasi Mihály töltötte be leghosszabban a hivatalt: több mint másfél évtizedig volt egyfolytában méltóságviselő, kicsivel tovább mint a „második helyezett” Hermány nembeli Lack. A kettejük közötti párhuzam vonását azonban nemcsak a hivatali idő közel azonos volta indokolja, hanem más, ennél lényegesebb körülmények is. Mindketten kevésbé jelentős, az országos politikában szerepet nem játszó családban születtek, s innen jutottak be a hatalmi elit legfelsőbb köreibe. Pályafutásuk csúcspontját a székelyispáni hivatal elnyerése és huzamosabb időn keresztül történő birtoklása jelentette. Olyan időszakban viselték e hivatalt, amely – egy-egy korábbi zavaros periódust követően – lehetőséget nyújtott nekik az erdélyi viszonyok rendezésére, a királyi hatalom érdekeinek megfelelően. Lacknak az jutott feladatul, hogy a nagy hatalmú vajdával, Szécsényi Tamással együttműködve elmélyítse és sikerre vigye a Károly Róbert-i konszolidációt.⁶⁶ Nádasi Mihály szintén olyan időszakban vált méltóságviselővé, amikor a korábbi politikai válságot követően Zsigmond egy új hatalmi struktúra kiépítésén fáradozott. E törekvés sikeréhez természetesen arra is szükség volt, hogy az egyes kulcspozíciókba – így az erdőntúli terület második legjelentősebb tisztségébe – megbízható, az uralkodóhoz hű, politikáját támogató emberek kerüljenek. Hogy Nádasi Mihály ezeknek az elvárásoknak teljes mértékben megfelelt, s a rábízott feladatokat jól teljesítette, arra hosszú, folyamatos tisztségviselése a legjobb bizonyíték. A székelyispáni méltóságból történő távozására sem kegyvesztés miatt kerülhetett sor (1427-ben is az országnagyok között említik),⁶⁷ hanem idős kora indokolhatta a tisztségben bekövetkezett változást.

Nádasi Mihály utódja Bebek Péter lett, néhai Bebek Detre nádor fia. A Bebekék közül korábban már került ki székelyispán: a pelsőci ágba tartozó Bebek Ferenc 1395-ben rövid ideig betöltötte e méltóságot. Nem sokkal ezt követően a vámosi ágból származó Detre nádor lett, e magas méltóság viselőjeként azonban szembekerült az uralkodó csehországi politikájával, amiért Zsigmond 1402-ben eltávolította őt a tisztségből, s Garai Miklóst nevezte ki a helyére. Nem meglepő, hogy ilyen előzmények után Bebek Detre az 1403. évi felkelés élére állt Kanizsai Istvánnal együtt. Bár a lázadás kudarca után mind a ketten kegyelmet nyertek, birtokaik egy részével, s családjuk politikai háttérbe szorulásával kellett fizetniük a hűtlenségért. Ez magyarázza azt, hogy a nagy karriert befutott Detre harmadik fia, Péter pályafutása messze elmaradt atyjáétól; számára a székelyispáni tisztség jelentette a csúcst, más hivatalviseléséről nincsen tudomásunk.⁶⁸ Nádasi Mihályt hivatalban levő székelyispánként egy 1421. január 14-én kelt irat említi utoljára, míg Bebek Péter tisztségviselésére az első adatot 1423.

66 Lack tevékenységére ld. *Kordé Z.*: Károly Róbert székely ispánjai i. m. 27–30.

67 *Engel P.*: Magyarország i. m. I. 497.

68 Bebek Detre Zsigmonddal szembeni politikájáról ld. *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 50. skk. Bebek Péterről ld. *Engel P.*: Magyarország i. m. II. 27.

február 2-i saját kiadású oklevele tartalmazza.⁶⁹ Ez utóbbiban az ispán olyan – a barcasági Földvár és Veresmart közötti – vitás ügyet utal a király személyes jelenléte elé, amelyben elődje korábban már ítéletet hozott. A szöveg alapján arra gondolhatunk, hogy az irat kibocsátására Bebek Péter beiktatása utáni első brassói bíraskodása során került sor,⁷⁰ ami azt valószínűsíti, hogy a hivatalváltás 1422 első felében mehetett végbe. A méltóságviselésről tudósító iratok között többségben vannak a brassói és barcasági vonatkozásúak. Egyesekben Földvár és Veresmart pereskedésének a lezárására szólítja fel Zsigmond a székelyispánt, másokban viszont, helyt adva a brassóiak panaszainak, a város és lakói jogainak a tiszteletben tartására inti méltóságviselőjét és annak embereit. Hogy ezek a jogtalanságok nemcsak egyoldalúak voltak, arra a király 1427. április 14-én kelt diplomája világít rá a leginkább: eszerint Gyapolyi Péterre, Bebek Péter familiárisára – midőn ura megbízásából Brassóba ment, hogy a jogos járandóságot beszedje – a brassói bíró és az esküdtek rátámadva három nem nemes familiárisát megölték, őt magát pedig harminckét napon keresztül elzárva tartották, s jelentős anyagi kárt is okoztak neki. Az uralkodó az akkor hivatalban levő székelyispánok feladatává tette, hogy a bűnösöket – amennyiben vonakodnának – az elégtétel megfizetésére rászorítsák. Más diplomából viszont arról értesülünk, hogy Görgény vára a székelyispáni honor része (*ad castrum nostrum Georgen nuncupatum ad honorem comitis Siculorum perti[nentem]*),⁷¹ melyet a király zálogba adott Losonci Dénesnek. Székely vonatkozású az az oklevél, amelyben Bebek Péter, átírva Nádasi Mihály diplomáját, megerősíti a botfalvaiakat a sepsi székelyektől vásárolt föld birtokában, az utóbbiaknak pedig örök hallgatást parancsol az ügyben. Végül említést kell tenni a székelyispán egy állítólagos oklevéléről, amely azonban a kutatás megállapítása szerint nagy valószínűséggel csak egyike gróf Kemény József számos hamisítványának, így a felhasználható források sorában nem vehető figyelembe.⁷²

Bebek Péter rövid hivatalviselését követően a király két unokatestvért: Kusalyi Jakcs Jánost és Mihályt nevezett ki székelyispánnak. A cserére 1426 végén kerülhetett sor, mivel Bebek Péter utolsó székelyispáni oklevele 1426 október 13-án kelt, Zsigmond 1427. január 24-i diplomája viszont már az új tisztség-

69 1421. jan. 14.: MOL DL 28 572. (SzO IV. 9–10.); 1423. febr. 2.: MOL DF 278 694. (UGDS IV. 180–181.).

70 „vestra serenitas [...] pridem mihi in civitate vestra Brassouyensi constituto”. UGDS IV. 180.

71 1426. aug. 28.: MOL DL 28 370.

72 Földvárra és Veresmartra ld. 1423. ápr. 28.: MOL DF 278 695. (UGDS IV. 188–189.); 1425. dec. 15.: MOL DF 278 697. (UGDS IV. 240–242.). Brassóra ld. 1423. ápr. 28.: MOL DF 246 871. (SzO III. 39–40.; UGDS IV. 187–188.); 1423. ápr. 30.: MOL DF 278 696. (UGDS IV. 189–190.); 1424. jún. 1.: MOL DF 246 872. (UGDS IV. 212–213.); 1427. ápr. 14.: UGDS IV. 281–283. A Botfalvaiakra és a sepsi székelyekre ld. 1426. okt. 13.: MOL DF 246 875. (UGDS IV. 257–258.). A Kemény József-féle hamisítványt ld. 1426. dec. 26.: MOL DL 36 626. (SzO I. 119.). Ld. még *Hermann Gusztáv Mihály*: „Villa nostra olachalis”. (Egy hamis oklevél utóéletéről.) In: A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről. Szerk. Bárdi Nándor–Hermann Gusztáv Mihály. Csíkszereda, 1999. (Múltunk könyvek) 24. (39. sz. jegyzet).

viselőkhöz szól.⁷³ Kusalyi Jakcs János az egykori tárnokmester, György fia volt, Mihály apja pedig György testvére, István főkincstartó volt. Az 1403. évi felkelés alkalmával a Kusalyi Jakcsok Zsigmond ellen fordultak, azonban hamar visszatértek a király hűségére, így teljes körű kegyelmet nyertek, s pályafutásukban az évekkel későbbi kényszerű igazolási eljárás sem okozott törést.⁷⁴ A közös tisztviselés Kusalyi Jakcs János 1431–1432 fordulója körül bekövetkezett haláláig tartott; ezt követően Mihály éveken át egyedül töltötte be a hivatalt.⁷⁵

Az együttes méltóságviselésük során kiadott okleveleket – egy kivételével – nem közösen, hanem külön, egyikük vagy másikójuk nevében bocsátották ki. Tekintve, hogy az egyetlen kivétel hamisítvány,⁷⁶ elmondható, hogy a székelyispánok hivatali ügyeiket többnyire nem közösen, hanem külön-külön (nyilván valamilyen munkamegosztás alapján) végezték. A Kusalyi Jakcs János neve alatt fennmaradt oklevelek legérdekesebbike a király részvételével 1427. május 13-án Sepsiszentgyörgyön tartott törvényszék határozatát ismerteti, mely bizonyos személyeket az *Aghaz* nembe tartozó igaz nemes székelyeknek ismer el. A másik kettőben Szántói Becset bízza meg pénzügyletek lebonyolításával.⁷⁷ A tisztségviselő társ, Kusalyi Jakcs Mihály ekkoriban kiadott oklevelei közül kettő olyan maradt ránk, amelyik nem katonai jellegű: az egyik budai ügyvédjéhez intézett utasítás 1431 januárjából, a másik pedig ugyanezen év júniusában Kálnoki Demeter királybíró előtti egyezségről kiadott tanúsítvány.⁷⁸

A székelyispánok tevékenységével kapcsolatos, nem általuk kiadott iratok többsége az uralkodó által valamilyen ügyben hozzájuk intézett utasítás, parancs, amely mind a kettőjükhöz szól, így gyakran nem lehet megállapítani, hogy végül is ki járt el a konkrét esetekben. A kifejezetten székely vonatkozású ügyekkel foglalkozó diplomák közül az első 1427. március 7-én kelt Brassóban; ebben arra szólítja fel az ispánokat a király, hogy Szentgyörgyi Jakab fia Barnabás örökletes székely tisztsége (*honorem seu officiolatum suum hereditarium*) ügyében,⁷⁹ amelyet Szentpéteri László erőszakkal elfoglalt, a peres feleket bírói

73 MOL DF 278 654. (UGDS IV. 269–270.)

74 ZsO II/2. 7309., 7352. sz.; ZsO IV. 720. sz.; *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 57–58. A Kusalyi Jakcsok családfáját ld. *Engel P.*: Középkori magyar genealógia i. m. (Jakcs[i] [kusalyi] 1–2. tábla.)

75 Kusalyi Jakcs Jánost 1431. márc. 20-i oklevél említi utoljára székelyispánként (MOL DF 247 251.; UGDS IV. 436–437.); 1432. máj. 3. előtt halt meg, ld. *Engel P.*: Középkori magyar genealógia i. m. (Jakcs[i] [kusalyi] 1. tábla.)

76 Az 1428. szept. 6-ra datált oklevélben Kusalyi Jakcs Mihály és János tudtul adják, hogy engedélyezték Máté fiainak, Kálnoki Nemes Demeternek és Lászlónak (Demetrius dictus Nemes, et Ladislaus filius Mathei similiter Nemes dicti de Kalnok), hogy Ivásfokmező (Iwasfokmezew) nevű örökségüket szabadon eladhassák. Az oklevél eredetije nem maradt fenn; Kemény József másolatából közölte Szabó Károly, a Székely Oklevéltár I. kötetében (SzO I. 125.). Hamisítvány voltát, s a hamisítás körülményeit részletesen taglalta Barabás Samu az oklevéltár VIII. kötetében (SzO VIII. 425. skk.).

77 1427. máj. 13.: MOL DL 105 984. (SzO III. 43–44.); 1429. máj. 13.: MOL DL 65 023.; 1430. jún. 9.: MOL DL 65 029.

78 1431. jan. 25.: MOL DL 74 053. (Teleki I. 531.); 1431. jún. 7.: SzO VIII. 64–65.

79 A kifejezés nyilván a lófősségre utal.

székük elé idézzék és szolgáltatassanak igazságot. Ugyanebben az esztendőben bocsátotta ki Zsigmond a székelyföldi mezővárosi fejlődés becses forrásává vált oklevelét, amelyben Torjavására (Kézdivásárhely) jogainak a betartására szólítja fel a kézdiszéki előkelőket, s parancsa foganatosítását pedig az ispánok feladatává teszi. (Az ügy előterjesztője maga Kusalyi Jakcs János volt.) 1430. évi oklevelek viszont a székelyek és a szomszédságukban levő birtokos nemesek közötti ellentétekre világítanak rá. Május 8-i parancslevelében a király Somkerekai (Erdélyi) Antal fiai Sáromberke nevű birtokának elfoglalásától tiltja a székelyeket, s ispánjaikat (köztük az ügyet előterjesztő Kusalyi Jakcs Mihályt) bízza meg ennek ellenőrzésével. Július 19-i, Csáki László vajdához írott leveléből viszont már egy jelentős méretű konfliktus képe bontakozik ki: a székelyek bizonyos erdélyi nemesek falvait és birtokait elpusztították, földjeiket pedig elfoglalták. A király utasította Kusalyi Jakcs Jánost és Mihályt, hogy személyesen vessenek véget a zavargásnak, a székelyeket pedig szorítsák rá elégtétel adására. Amennyiben nem járnának sikerrel, a vajda feladatává teszi, hogy minden erejével és a szászokkal együtt siessen a segítségükre.⁸⁰

A korábbi méltóságviselők tevékenységéhez képest új színfolt Kusalyi Jakcs János és Mihály hivatalviselésének történetében a sókamarákkal való kapcsolatuk. 1427-ben Mihály volt az előterjesztője a dési és (víz)aknai bányászok panaszának, melynek nyomán Zsigmond eltiltotta a Losonciak tisztviselőit a bányászokkal szembeni visszaélésektől. 1429-ben viszont már arról olvashatunk ugyancsak a király által kiadott oklevélben, hogy a Kusalyi Jakcs János és Mihály sókamaraispánok által Désbe kinevezett alispánok követnek el törvénytelenégeket. A következő esztendőből pedig fennmaradt Vízaknai Miklós széki sókamaras elismervénye arról, hogy János és Mihály nevében átvett Cegő birtokért ezer aranyforintot.⁸¹ A székelyispáni jövedelmek alakulásáról ad képet Zsigmond 1427-ben kiadott oklevele, melyben a brassóiakat – az őket ért török pusztításokra és korábbi szolgálataikra való tekintettel – felmenti a malmaik után neki, a székelyispánoknak, illetve az ispánok által kézben tartott Törcs várának fizetendő mindenféle adó alól.⁸² Váraskeszi Lépes Loránd alvajda 1427. évi okleveléből arról szerezhetünk tudomást, hogy Kusalyi Jakcs János Lépes György erdélyi püspökkel és az alvajdával együtt a király megbízásából követi teendőket látott el Nagyszebenben.⁸³ Természetesen nem hiányoznak a korszakból a bir-

80 1427. márc. 7.: MOL DL 74 286. (SzO VIII. 51–52.); 1427. máj. 9.: MOL DF 286 480.; uo. 253 569. (SzO I. 122–124.); 1430. máj. 8.: MOL DL 74 048. (SzO VIII. 62–64.); 1430. júl. 19.: MOL DL 74 049. (SzO III. 48–49.; UGDS IV. 405–406.).

81 1427. márc. 18.: MOL DF 253 323. (UGDS IV. 277–278.). 1429. júl. 25.: „magnifici Johanni et Mychaeli Jakch de Kussal Siculorum ac certarum camararum salium nostrorum regalium comitibus salutem et gratiam”. MOL DF 253 326. (UGDS IV. 382–383.). 1430. nov. 29.: MOL DF 247 250. (UGDS IV. 419.); a birtokeladás előzményére ld. Zsigmond ez év márc. 26-i oklevelét (MOL DF 254 858.; SzO I. 126–128.; UGDS IV. 399–400.).

82 1427. jún. 19.: MOL DF 246 877.; uo. 246 879. (SzO III. 45–47.; UGDS IV. 295–297.).

83 1427. dec. 31.: MOL DF 244 696. (UGDS IV. 323–324.).

tokügyekre vonatkozó iratok sem. 1428-ban Árapataki Antal árapataki és hídvégi birtokainak, illetve az ott élő jobbágyoknak a zaklatásától tiltja Zsigmond a székelyispánokat és официálisait, 1431-ben viszont Borbála királyné a Besztercéhez tartozó Jád község határainak az elkülönítésével, egyúttal Betlendi János fiaival szembeni védelmével bízza meg őket és embereiket. Szintén Besztercéhez kapcsolódik az uralkodó 1428. június 28-i oklevele, amelyben a vajda, illetve a mindenkori székelyispánok feladatává teszi, hogy parancsának – mellyel megtiltja a besztercei polgároknak, hogy a környékbeli falvak lakóit a vásáron történő szabad adásvételben akadályozzák – érvényt szerezzen. A Barcaságban viszont Volkány falu lakóit kellett erdők és legelők használatában megvédelmezniük (1427. január 24.). Ugyanebben az esztendőben kelt királyi parancs szerint Brasót is rá kellett szorítaniuk az előző székelyispán, Bebek Péter familiárisának okozott súlyos jogtalanságok jóvátételére.⁸⁴

Kusalyi Jakcs János 1432. május 3. előtt hunyt el. Tisztviselőtársa ezt követően éveken át egyedül látta el a méltósággal összefüggő feladatokat. Ennek részben az lehetett az oka, hogy a Zsigmond alatt elkezdődött gyakorlat – miszerint ugyanazt a tisztséget két báró tölti be – nem vált kizárólagossá az eltelt évtizedek során; másfelől magyarázatul szolgálhat még Kusalyi Jakcs Mihály azon törekvése is, hogy a jövedelmeken ne kelljen senkivel se osztoznia. Ez egészen 1437-ig nem is következett be; ekkor tűnik fel a forrásokban egy újabb társ, Tamási Henrik. Mindenesetre Kusalyi Jakcs Mihály egyedüli méltóságviselőként eltöltött évei nem teltek unalmasan. A fennmaradt források leggyakrabban – később részletezendő – katonai jellegű tevékenységéről adnak számot. Emellett a székelyispáni méltóság másik, igazságszolgáltatói funkciójával kapcsolatban is maradtak fenn adatok ebből az időszakból. Zsigmond 1435. évi igazságügyi reformjának a székelyispánokat is érintő rendelkezéséről a későbbiekben még szó lesz. Itt kell viszont említést tenni néhány konkrét ügyről. A székelyekkel kapcsolatos igazságszolgáltatói jogkörének gyakorlására szólítja fel Kusalyi Jakcs Mihályt a király két – 1436. január 2-án és április 25-én kelt – oklevele. Az elsőben az uralkodó megparancsolja az ispánnak, hogy szolgáltatson igazságot a kőhalmi szászoknak azokkal a székelyekkel szemben, akik különféle jogtalanságokat követtek el és súlyos károkat okoztak nekik. Hasonló ügyben született a második diploma is; a kárvallott ezúttal Somkerek (Erdélyi) Miklós volt, akinek Sáromberk nevű birtokán a marosszéki székelyek nem először pusztítottak és okoztak károkat. Az ispán mellett Zsigmond még az erdélyi püspököt és a vajdát szólította fel, hogy a székelyeket elégtétel adására rászorítsák.⁸⁵ Különböző ügyeknek a király elé terjesztőjeként is szerepel Kusalyi Jakcs Mihály e korszak irataiban. 1435. április 8-án Zsigmond két oklevelet is az ő előkészítése alapján

84 1428. jan. 18.: SzO VIII. 57–60.; 1431. márc. 20.: MOL DF 247 251. (UGDS IV. 436–437.); 1428. jún. 28.: UGDS IV. 349–350.; 1427. jan. 24.: MOL DF 278 654. (UGDS IV. 269–270.); 1427. ápr. 14.: UGDS IV. 281–283.

85 1436. jan. 22.: MOL DF 244 720. (SzO III. 52.; UGDS IV. 593–594.); 1436. ápr. 25.: MOL DL 74 066. (SzO VIII. 65–66.).

adott ki: az egyikben a török pusztításokra való tekintettel több évre felmenti Brassó, Földvár és a Barcaság lakóit az adó megfizetése alól, a másikban pedig a vajdát arra szólítja fel, hogy járjon el a brassóiaktól eltulajdonított réz és pénz dolgában. A harmadik ilyen jellegű ügyletre ugyanezen év május végén került sor; ekkor katonai érdemekért történő birtokadományozásra tett javaslatot a székelyispán.⁸⁶ Kusalyi Jakcs Mihály a források tanúsága szerint unokatestvére halála után is megtartotta sókamarai ispáni tisztségét. Zsigmond 1435. április 25-i oklevele „*Siculorum et certarum camararum salium nostrorum comitis*”-ként említi, 1436. december 31-én pedig az ispán értesíti Szalárd mezővárost, hogy Papi nevű dési kamarását szalárdi sókamarásnak tette meg.⁸⁷ Végezetül két olyan iratról kell még szót ejteni, amelyek bizonyos értelemben a bekövetkező parasztfelkelés előjeleiként is felfoghatók. Zsigmond 1435. március 12-i oklevelében megparancsolja Kusalyi Jakcs Mihálynak és Lászlónak, hogy azt a két jobbágyot, akik Almakereki Apafi Miklós birtokáról engedély nélkül távoztak el, s a Kusalyi Jakcsok kezében levő Radnai kerületben (*ad districtum vestrum Radna-weulge vocatum*) telepedtek le, szolgáltatassák vissza eredeti földesuruknak. A szökés ténye apró jele a társadalmi feszültségeknek, egyúttal annak is, hogy a nagybirtokosok az adózó parasztok megszerzése érdekében időnként hajlandóak voltak letérni a törvényesség útjáról. A másik, ez év április 10-én kibocsátott parancslevelében a király az erdélyi püspök, a vajda és a székelyispán feladatává teszi, hogy a szászokat és mindenki mást, aki a musttizedet hiányosan és rossz minőségben szolgáltatja be vagy egyáltalán nem rója le, kényszerítse kötelezettségének pontos teljesítésére. A tized és más szolgáltatások megtagadása meglehetősen gyakorivá vált ezekben az években, újabb előjelekként a kitörni készülő viharnak.⁸⁸

Kusalyi Jakcs Mihály társtalansága 1437-re véget ért. A somogyi konvent április 22-i oklevele birtokügylet kapcsán említi Henriket, néhai Tamási János vajda fiát, a székelyek ispánját (*magnifico Henrico filio quondam Johannis vayuode de Thamasy, comiti Siculorum*).⁸⁹ Tamási Henrik családja Jánostól, I. Károly lovászmesterétől, Kőszegi „Nagy” Henrik unokájától származott. Apja a Sárkányos rend tagja és 1403–1409 között erdélyi vajda volt (innen származik a „Vajdafai” elnevezés), ő maga pedig 1423 és 1432 között az udvarmesteri tisztséget töltötte be.⁹⁰ Zsigmond utolsóként kinevezett székelyispánjának a hivatalba lépésére valószínűleg a somogyi konvent oklevelét nem sokkal megelőzően,

86 1435. ápr. 8.: MOL DF 246 894. (UGDS IV. 558–560.); MOL DF 246 893. (UGDS IV. 560–561.); 1435. máj. 31.: MOL DF 244 414. (UGDS IV. 572–573.).

87 1436. ápr. 25.: MOL DF 253 327. (UGDS IV. 566.); 1436. dec. 31.: MOL DL 55 060.

88 1435. márc. 12.: MOL DL 62 810.; 1435. ápr. 10.: MOL DF 246 246. (UGDS IV. 562–564.). Az erdélyi parasztfelkelés előzményeire ld. *Demény Lajos*: *Parasztfelkelés Erdélyben 1437–1438*. Bp. 1987. 41. skk.

89 MOL DL 95 355. (kihagyással: CD. X/7. 886.).

90 *Engel P.*: *Középkori magyar genealógia* i. m. (Héder nem. 5. tábla: Tamási); *Miklós Zsuzsa*: Tamási. In: *KMTL* 660.; *Engel P.*: *Magyarország* i. m. II. 239.

1437 folyamán kerülhetett sor. Az előző évi forrásokban ugyanis még nincs nyoma annak, hogy Kusalyi Jakcs Mihály másvalakivel osztozna a méltóságviselésben; így például az 1436. augusztus 31-i, fentebb már idézett hadbahívó parancson is csak az ő neve szerepel az erdélyi püspöké és az alvajdáé mellett. Hogy többévi szünetet követően miért két báró töltötte be ismét a méltóságot, arra éppúgy magyarázatul szolgálhat Erdély helyzetének romlása (a török veszély állandósulása, a jobbágyság körében tapasztalható feszültség növekedése), mint az, hogy a megfelelő tisztségekkel nem rendelkező előkelők (nincs arról tudomásunk, hogy 1432 után Tamási Henrik számottevőbb hivatalt töltött volna be) maguk is részesülni akartak a méltóságviselésből, illetve az azzal együtt járó jövedelmekből. Bár Tamási Henrik 1437. június 8-án kelt, s Brassó városához intézett levelében még a szerbiai és a havasalföldi helyzetről, valamint a törökről kér híreket, s a külső viszonyok alakulásának megfelelően ígér segítséget a városnak, a két székelyispán közös ténykedésére leginkább az erdélyi parasztfelkelés nyomta rá a bélyegét.⁹¹ Az első dokumentum, amely e téren felvilágosítást nyújt a székelyispánok szerepéről, az a nevezetes egyezség, amelyet a nemesek és a felkelő parasztok képviselői kötöttek egymással, s amelyet a kolozsmonostori konvent foglalt írásba 1437. július 6-án. Az oklevélből kiderül, hogy az egyezséget megelőző, Bábolna hegyénél történt összecsapásban Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik csapatai is részt vettek: „Amikor pedig ugyanezen vajda úrnak [Csáki Lászlónak], valamint a nagyságos székely ispánoknak csapataival háborús összeütközést pattantottak ki, szembeszálltak velük [a parasztok] és megütközvén sokan elestek mind a két részen”. A békekötés pontjaiban is említés történik az ispánokról: a hadikötelezettségek szabályozása során elrendelik, hogy ha „bármiféle hadi vállalkozás szüksége merülne fel, az említett urak, a püspök, a vajda és a székelyek ispánjai [...] vagy bármily rendű-rangú emberek, akik katonáskodni tartoznak” csak „méltányos becsértéken, igazi áron” vásárolják meg az élelmiszereket. A béke fenntartása érdekében elrendelték azt is, hogy a parasztok kapitányait vagy közösségét „bárki az uruk közül, a vajda és a székelyispán urak, a püspök úr, [Lépes] Loránd alvajda vagy tisztségviselők vagy bármily más rendű-rangú és méltóságú emberek” ne merészeljék bántalmazni vagy zaklatni, különben az ilyen ember esküszegőnek tekintendő, s sem a vajdánál, sem a székelyispánoknál vagy a püspöknél ne találjon védelemre.⁹² Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik nemcsak a harcmezőn tevékenykedett a rend helyreállítása érdekében, hanem kivették részüket az 1437. szeptember 16-i kápolnai unió meg-

91 1437. jún. 8.: MOL DF 246 665. (UGDS IV. 634.). Az erdélyi parasztfelkelés történetére ld. *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 201–207.; *Demény L.*: i. m.; Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai. Előszóval és jegyzetekkel közlése: Demény Lajos. Bukarest, 1991.; *Engel Pál*: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Bp. 2001. (História könyvtár. Monográfiák 17.) 231–232. A felkelés történetét érintő forráskritikára ld. *Mályusz E.*: Kemény József oklevélhamisítványai i. m. 208.

92 MOL DL 36 972. (Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai i. m. 76–82., magyar ford.: i. m. 83–90.)

kötéséből is, miként ezt Váraskeszi Lépes Loránd alvajda oklevele tudtul adja: „velünk együtt Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik, a székelyek ispánjai, az ország nemeseivel együtt, a hét meg két száz szék, a besztercei százokkal és a székelyek összes székei összegyűltünk és megszálltunk Kápolna mezővárosban, hogy megtárgyaljuk ezeknek a részeknek [Erdélynek] nehéz ügyeit. Az említett nemesek, a százok és a székelyek között testvéri egyezséget létrehoztunk [*fraternam disposuimus unionem*]”. A kápolnai unió és ennek következő év február 2-án Tordán bekövetkezett megerősítése a sajátos erdélyi rendiség alapjainak a lerakását jelentette (még akkor is, ha a „rendi nemzet” jelölésére szolgáló latin *natio* szó e két dokumentumban még nem fordul elő). Az esemény olyan fontos fejlemények eredménye, amelyek nemcsak a székelység és Erdély társadalmi-politikai viszonyaira voltak kihatással, hanem a székelyispáni méltóságra és az azt betöltő előkelők jog- és szerepkörére is.⁹³ A székelyispánok a parasztháború további eseményeiben is jelentős szerephez jutottak: 1437. október 6-án a nemesek és a jobbágyok között Apátiban megkötött második egyezményt az alvajdával együtt pecsétjükkel látták el. Az okmányt október 10-én a kolozsmonostori konvent írta át megjegyezve, hogy az abban foglaltakat a „nagyságos Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik székelyispánok és [Lépes] Loránd alvajda színe előtt el fogják rendelni és nyilvánosságra fogják hozni”.⁹⁴ A végső szót természetesen a fegyverek mondták ki: 1438. január 9-én Kusalyi Jakcs Mihály, „az erdélyi részek összes nemesének kapitánya” címet viselő Losonci Dezsővel (*Desew de Losoncz universonum nobilium partium Transsilvanarum capitaneus*), Lépes Loránd alvajdával és másokkal együtt a frissen körbezárt Kolozsvár alól fordult levélben a hét száz székhez, hogy haderejükkel csatlakozzanak a felkelt parasztok által elfoglalva tartott várost ostromló sereghez.⁹⁵ A források alapján úgy tűnik, hogy a székelyispánok a parasztháború során szorosán együttműködtek, s az általuk vezetett székelységgel együtt fontos szerepük volt a mozgalom leverésében. Mint a király által kinevezett főtisztviselőknek, természetesen elsőrendű feladatuk volt a társadalmi és a közrend fenntartása, illetve helyreállítása. Az irányításuk alatt álló székelység távolmaradása a felkeléstől (ami nem mondható el a kismemesség egy részéről), illetve az avval való fegyveres szembefordulása is érthető, hiszen e népcsoport kollektív kiváltságai révén lényegesen jobb társadalmi helyzetben volt mint a jobbágyság, nem állt érdekében, hogy ez utóbbi esetleges felemelkedésével, a rendi szervezkedés útjára lépésével a jogi, társa-

93 A kápolnai unióra ld. MOL DF 244 724. (UGDS IV. 638–640., magyar ford.: Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai i. m. 92–94.); a tordai megerősítésre ld. Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai i. m. 109.

94 MOL DL 26 778. (Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai i. m. 95–99., magyar ford.: i. m. 99–103., az idézet: 103.)

95 MOL DF 244 726. Az eredeti oklevélben egyértelműen „Desew de Losoncz”, azaz Losonci Dezső szerepel, aki 1438 és 1440 között erdélyi vajda volt, nem pedig „Dionysius de Losoncz”, azaz Losonci Dénes, aki már 1426/1427 körül meghalt (*Engel P.*: Magyarország i. m. II. 148.), mint ahogyan ez téves olvasat nyomán az UGDS V. 1-ben szerepel (ld. még Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai i. m. 106.). Az oklevelet helyesen közölte már SzO III. 53. is.

dalmi különbségek elmosódjanak. A székelység – annak ellenére, hogy ekkoriban már maga is belső konfliktusokkal, feszültségekkel küszködött – ebben a kérdésben egységes volt, amit világosan bizonyít a kápolnai unióban való részvétele is. A parasztháború 1438. január vége felé, Kolozsvár elestével véget ért. Ekkoriban fejeződött be Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik tisztségviselése is, hiszen a január 9-i levél után már egyetlen forrás sem említi őket székelyispánként, február 14-én viszont Albert király (Zsigmond még az előző év december 9-én elhunyt) arról értesíti Brassót és a Barcaságot, hogy olyan embereket nevezett ki és küld e vidékre székelyispánoknak, akik képesek megvédeni őket ellenségeikkel szemben.⁹⁶

Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik személyében Zsigmond utolsó ispánjai távoztak a tisztségből. Az új király nemcsak őket váltotta le, hanem több más főméltóság is gazdát cserélt. Albert nem önszántából cselekedett, hanem annak a bárói csoportosulásnak a nyomására, amely Zsigmond halálakor kézbe vette a hatalmat, s szembefordult az elhunyt uralkodó politikájával. E bárók ereje elegendő volt ahhoz, hogy az új uralkodót rákényszerítsék rendi jellegű, kemény koronázási feltételeik elfogadására. Albertnek egyebek mellett vállalnia kellett, hogy eltörli elődje „újításait”, illetve, hogy minden fontos kérdésben – így a tisztségek betöltésében – a főpapok és a bárók szándéka szerint fog eljárni.⁹⁷ A személycseré és a trónon bekövetkezett változás azonban nem eredményezett olyan azonnali átalakulást a méltóság történetében, amely új periódus kezdetét jelezné. A Zsigmond-kori hatalmi struktúra teljes összeomlása és a székelyispánságot érintő jelentős változások még néhány évet vártak magukra, így a Zsigmond halála utáni néhány esztendő még az ő nevével fémjelzett szakaszhoz számíthatjuk.⁹⁸

Zsigmond vejének, Albert királynak rövid idő jutott az uralkodásra: 1438. január 1-jén koronázták meg, a következő év október 27-én pedig örökre lehunyta a szemét. E nem egészen két esztendő sem volt azonban eseménytelen. 1439 februárjában még csak annyit jelzett a brassóiaknak írott levelében, hogy a védelmükre alkalmas székelyispánokat nevezett ki. Az új tisztségviselők kilétére csak későbbi oklevelekből derül fény. Egyikőjük Pelsőci Bebek Imre volt, a korábbi székelyispán, Bebek Péter másod-unokatestvére, akit neveztek „Vajdafi”-nak is, jóllehet nem László nevű apja, hanem nagyapja, Bebek Imre volt korábban erdélyi vajda.⁹⁹ Elsőként egy 1438. szeptember 14-én kelt saját kiadású,

96 „honorem comitatus Siculorum nostrorum talibus duximus conferendum personis de quorum fide et operum strenuitate nulla dubitatione possumus agitari, quos paucorum dierum labente curriculo cum tali dispositione in ipsas partes nostras Transilvanias et versus vos transmittemus”. MOL DF 246 451. (SzO I. 136–137.; UGDS V. 4.)

97 Engel P.: Szent István birodalma i. m. 233–234.

98 A székelyispáni méltóság történetére a Zsigmond halála utáni években ld. Kordé Z.: Vajda és ispán i. m.

99 Engel P.: Középkori magyar genealógia i. m. (Ákos nem 1. Bebek ág 4. tábla: Bebek [vámosi ág]); *Uő*: Magyarország i. m. II. 26–27. A „Vajdafi” elnevezésre ld. pl. 1438. dec. 17.: „Emerico filio vaivodae de Pelsewcz”. MOL DF 247 254. (UGDS V. 15.)

Brassó városához intézett oklevélben tűnik fel méltóságviselőként (*Emericus Bobek de Pelsevch*).¹⁰⁰ A tisztségben Csáki Ferenc volt a társa, annak a Csáki Györgynek a fia, aki 1402–1403 között szintén viselte a székelyispáni méltóságot. Neve Albert király 1438. december 17-i oklevelében bukkan fel először, melyben az uralkodó felszólítja az ispánokat, hogy ők és tisztviselőik hagyjanak fel a beszerceiek szabadságjogainak és javainak a megkárosításával.¹⁰¹ Némileg meglepő módon Bebek Imre és Csáki Ferenc tisztségviselésének időszakából elsősorban az erdélyi szászokra vonatkozó iratok maradtak fenn. 1439. június 29-én a király Beszterce város és kerület esküdtjeinek a panaszára (*iuratus civitatis necnon [...] iurati seniores districtus Bistriciensis [...] in ipsorum ac universorum Saxonum ipsius nostrae civitatis et districtus Bistriciensis nominibus et personis*) – miszerint az ispánok és tisztviselőik törvénytelen élelmiszer- és más adókkal, sőt *descensus*-szal zaklatják őket – ismételten tiltja a méltóságviselőket és jövőbeni utódjait a beszerceiek szabadságjogainak megsértésétől.¹⁰² Augusztus 2-án egy sor oklevelet adott ki Albert Szegeden; ezek közül három foglalkozik a brassóiak és a barcaságbeliek panaszaival. Az egyikben az uralkodó megtiltja a székelyispánoknak, hogy emberek letartóztatásával, meg nem engedett egyezségekkal és szokatlan dolgok bevezetésével sértsék meg a szászok jogait. A másikban viszont az erdélyi vajdákkal együtt avval bízza meg őket, hogy a brassóiaknak biztosított bíraskodási kiváltságok betartása felett őrködjenek. A harmadik parancslevelet megint csak Bebek Imréhez és Csáki Ferenchez intézte Albert a földváriak panaszára nyomán: eszerint a személyük és javaik védelmére sok költség árán saját maguk által helyreállított vár használatában a székelyispánok jogtalanul akadályozzák őket, sőt arra törekszenek, hogy a panaszosokat onnan kivessék. Mivel a király ezt nem tűrheti (*nos praefatos exponentes per vos in praedicto castro impedire et perturbare nolentes*), tisztségviselőinek megtiltja, hogy e törekvésüket tovább folytassák. Ezen a napon kelt még az uralkodónak egy csonkán fennmaradt, Csáki Ferenc és testvérei, György, valamint László részére történő birtokadományozással kapcsolatos oklevele is.¹⁰³ Szintén az erdélyi szászokkal kapcsolatos Albert január 31-i parancslevele, melyben meghagyja Lépes György erdélyi püspöknek, Losonci Dezső vajdának, a székelyispánoknak, valamint minden rendű és rangú személynek, hogy ne akadályozzák meg Szászsebes lakóit abban, hogy lakhelyükre visszatérhessenek, kivéve azokat, akiknek sugallatára a várost korábban a töröknek átadták (*ex traditione seductioneque et iniqua ac diabolica suggestionem illorum perfidissimorum Anthonii plebani, Hermann Mewlmeuster,*

100 MOL DF 246 457. (SzO III. 55.; UGDS V. 14. – szept. 21-re keltezte az oklevelet.)

101 *Engel P.*: Középkori magyar genealógia i. m. (Zsidó nem 4. tábla: Csáki). 1438. dec. 17.: MOL DF 247 254. (UGDS V. 15.)

102 MOL DF 247 257. (UGDS V. 32.)

103 MOL DF 246 900. (SzO I. 140–141.; UGDS V. 38–39.); MOL DF 246 899. (UGDS V. 40–41.); MOL DF 278 701. (UGDS V. 39–40.). A Csáki Ferenc és testvérei részére történő birtokadományozást ld. MOL DL 30 172.

Martini Vlich et Zacharie pro tunc civium praefatae civitatis nostrae Zazsebes).¹⁰⁴ Az erdélyi szászok panaszainak az előtérbe kerülése és Albert törekvése ezek orvoslására részben avval magyarázható, hogy a Zsigmond halálát követő új politikai helyzetben, az általa kiépített és élete végéig működtetett hatalmi struktúra felbomlásával a méltóságviselők kevésbé érezték magukat a király által korlátozva, így elődeiknél bátrabban hághatták át a törvényt és a szokásokat. Másfelől az is igaz, hogy a szász önkormányzatiság erre az időszakra elég erőssé vált ahhoz, hogy birtokosai igyekezzenek megszabadulni a székelyispánok – a korábbi állapotokhoz képest igencsak összezsugorodott – maradék fennhatóságától is.

A székelyispáni szerepkör egy másik oldalára világít rá az az oklevél, amelyet Albert és felesége, Erzsébet bocsátott ki 1439. szeptember 17-én a tüdőrévi katonai táborban (*in descensu nostro exercituali campestri iuxta portum Tydewrew*). Szendrő elestét követően, a súlyos helyzetre való tekintettel az uralkodópár ígéretet tett arra, hogy a következő tavaszra nagy létszámú sereget fog kiállítani a török ellen; a hadjáratot személyesen a király fogja vezetni. A költségek fedezésére rendkívüli hadiadót vetnek ki. Jóváhagyásuk és támogatásuk jeléül a név szerint felsorolt, személyesen jelen levő országnagyok – köztük Csáki Ferenc és Bebek Imre – is hitelesítették az okiratot (*Franciscus de eadem Chaak, Emericus de Pelsewcz comites Siculorum*).¹⁰⁵ Az esemény és az okirat a bárók szerepének növekedésére mutat: jóváhagyásuk és támogatásuk nélkül az uralkodó nem vállalkozhatott arra, hogy az ország alapvető érdekeit szolgáló támadó hadjáratot szervezzen a török ellen. A másik tanulság az, hogy ekkoriban a királyságot fenyegető veszély már olyan mértékű volt, hogy az országos hadjáratokban mind a két székelyispán személyesen vett részt (nyilván katonai erejével együtt), figyelmen kívül hagyva azokat a megfontolásokat, miszerint amíg egyikőjük harcol, a másik a hivatali teendőket látja el.

Bő hónappal ezt követően Albert már nem volt az élők sorában: vérhasban elhunyt. Halála súlyos válságot idézett elő az uralkodóját vesztett királyságban. A várandós Erzsébet mindenképpen a maga, illetve (elhunyt férje végakarátának megfelelően) születendő gyermeke számára kívánta megszerezni a hatalmat. A királyné februárban fiúgyermeknek adott életet, akit Lászlónak kereszteltek el. Utószülött Lászlót 1440. május 15-én a Szent Koronával (melyet Erzsébet udvarhölgye révén tulajdonított el Visegrádról) a szabályoknak és szokásoknak megfelelően Székesfehérvárott az esztergomi érsek megkoronázta. A bárók jelentős része azonban már korábban úgy döntött, hogy mást ültetnek a magyar trónra. Január 18-án küldöttséget menesztettek III. Ulászló lengyel királyhoz, aki a felkérést elfogadta, a rendek pedig március 8-án Krakkóban megválasztották magyar királlyá. A csecsemő megkoronázására válaszul az

104 UGDS V. 23.

105 MOL DL 39 290. (gr. Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. X. Pest, 1853. 70–73. – a keltezés helyét Titelrévnek olvasva).

országglakosok június 29-én ünnepélyes okiratban érvénytelenítették V. László uralkodását, s a királyi hatalmat átruházták Ulászlóra. Mivel tárgyalások útján már nem lehetett rendezni az ellentéteket, a fegyvereké lett a döntő szó.¹⁰⁶

Hogy e zavaros körülmények között hogyan alakult a székelyispáni méltóság sorsa, arra vonatkozóan csak hézagos forrásanyag áll a rendelkezésünkre. Erzsébet 1439. november 9-i oklevelében igazolja, hogy Bazini Gróf György a még Albert által rábizott Szent Koronát és a koronázási ékszereket sértetlenül átadta a királynénak. A tanúságtevő bárók között egymás mellett szerepel Kusalyi Jakcs Mihály és Csáki Ferenc. Lázár Miklós – aki Katona István művéből ismerte az oklevelet – úgy vélte, hogy az említett személyek ekkor együtt viselték a székelyispánságot.¹⁰⁷ Ez azonban tévedés, mert az iratban az áll, hogy a királyné „*in praesentiis [...] Michaelis Jaakch de Kwsal alias et Francisci de Chaak comitum Siculorum nostrorum*” vette át a koronát és a jelvényeket.¹⁰⁸ A kutatás egy másik része e mondatból arra következtetett, hogy ekkor átmenetileg Csáki Ferenc sem viselte a méltóságot, csak valamivel később lett újból tisztviselő.¹⁰⁹ Magunk nem látjuk indokoltnak, hogy Csáki Ferenc leváltásával számoljunk az Albert halála körüli időszakban. Úgy véljük, hogy az *alias* csak Kusalyi Jakcs Mihályra vonatkozik (ami ismereteinkkel egybevág), nem pedig Csákira. A két báró a felsorolásban csak azért került egymás mellé, mert mind a ketten ugyanazt a méltóságot viselték – csak éppen az egyikőjük (Csáki Ferenc) aktuális, másikójük pedig volt székelyispánként tanúskodott az aktusnál. Nem valószínű, hogy a szeptember 17-én még együtt szereplő Bebek Imrét és Csáki Ferencet Albert október 27-én bekövetkezett halálát követően leváltották volna. (Más főméltóságok esetében sem ismeretesek ebben az időpontban személycserék.) Főleg annak tudatában vethetjük el e feltételezést, hogy a következő év februárjában mind a kettőjüket székelyispánnak címezték.¹¹⁰ Úgy véljük tehát, hogy mind Bebek Imre, mind pedig Csáki Ferenc folyamatosan betöltötték a méltóságot az Albert halálát követő időszakban is. Az özvegy királynéval azonban szembekeverültek, mivel nem őt és fiát, hanem az ellenpártot támogatták. 1440. június 29-én a Budán összegyülekezett rendek megerősítették Jagelló Ulászló királlyá választását, elfogadták őt uralkodójuknak, egyúttal semmisnek mondták ki a csecsemő László koronázását. Az okiratot hitelesítő főurak pecsétje között ott található a székelyispánoké is, Csáki Ferencé pedig ott függ a július 17-i királykoronázás

106 Az eseményekre ld. Magyarország történeti kronológiája. I. A kezdetektől 1526-ig. Főszerk. Benda Kálmán. Bp. 1983. (Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig) 259–260.; Engel P.–Kristó Gy.–Kubinyi A.: i. m. 199–200.

107 Lázár M.: i. m. 749., 750.

108 MOL DL 13 457.

109 Engel P.: Magyarország i. m. I. 194., II. 48.

110 Erzsébet 1440. febr. 18-án kelt oklevelének a hátoldalán olvasható – minden bizonnyal még ugyanebben a hónapban íródott – feljegyzés szerint Bebek Imre és Csáki Ferenc is székelyispánok: „*comites Siculorum Emericum de Persehl et Franciscum de Cahc*”. MOL DL 27 162. (UGDS V. 52.).

alkalmából az országnagyok által kibocsátott újabb oklevélen is. (Bizonyára nem hiányzott onnan Bebek Imréé sem, de az eredeti nyolcvanhat pecsét közül az 1950-es évekre már közel harmincnak a tulajdonosát nem lehetett azonosítani.)¹¹¹

Bebek Imre és Csáki Ferenc nyílt állásfoglalása és pártválasztása tette szükségessé Erzsébet számára, hogy a székelyispáni méltóságot hozzá hű személyre bízta. 1441. január 13-i dátummal maradt fenn Losonci Dezső és Losonci Bánfi István oklevele, melyben a kiadók Erzsébet királyné parancsára hivatkozva felszólítják Beszterce város vezetőit, hogy a tőlük behajtandó cenzus maradék részét juttassák el nekik. Az oklevél korábbi közlője, Szabó Károly a Losonciak címét *Desew de Losoncz alias waywoda Transsiluanus et Stephanus filius bani comites Siculorum* formában adta meg, s mindkettőjüket székelyispánnak tekintette. Ezt a felfogást átvette Lázár Miklós, de hasonló formában közölte az oklevelet az erdélyi szász okmánytár is.¹¹² Az oklevél eredetijében azonban *comes Siculorum* forma olvasható, vagyis a címzés így szól: „Losonci Dezső volt erdélyi vajda és Bánfi István a székelyek ispánja”. Losonci Bánfi István tehát egyedül viselte a méltóságot, Losonci Dezső csak mint egykori vajda szerepel az oklevélben (őt még az előző év nyarán váltotta le Ulászló király).¹¹³ Erzsébet valószínűleg a polgárháború kezdetén nevezhette ki Bánfi Istvánt székelyispánná, amikor már egyértelművé vált, hogy Bebek Imre és Csáki Ferenc Ulászló pártján állnak. Nem valószínű, hogy a királyné döntését akár Ulászló, akár a régi méltóságviselők figyelembe vették volna, így egy ideig három székelyispán is működött az országban. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, mert az események olyan fordulatot vettek, amely nagy horderejű változást eredményezett a székelyispáni hivatal történetében.¹¹⁴

111 *Mályusz Elemér*. A magyar rendi állam Hunyadi korában. Századok 91(1957) 76. (128. sz. jegyzet), 77. (131. sz. jegyzet). Az oklevelek fényképeit ld. MOL DF 289 006.; MOL DL 98 438.

112 SzO I. 144.; *Lázár M.*: i. m. 796–798.; UGDS V. 68.

113 MOL DL 28 979. Nem számol Losonci Dénes székelyispánságával *Engel P.*: Magyarország i. m. I. 194. sem.

114 Nem vehetjük fel az Albert-kori székelyispánok közé Zoltáni Lőrincet. Az állítólagos méltóságviselőt egyetlen oklevél említi, amelyet Benkő József nyomán Szabó Károly közölt (SzO I. 139.). Az iratot, s a benne található információt a régebbi kutatás valódinak fogadta el (*Lázár M.*: i. m. 796.), annak ellenére, hogy hamis voltát több körülmény is igazolja. Zoltáni Lőrinc (Laurencius de Soltan) neve egyetlen más forrásban sem szerepel, személyéről, családjáról semmit sem tudunk. Az oklevelet állítólag Lévai Cseh Péter erdélyi vajda adta ki 1439. márc. 1-jén. Ekkor azonban már nem Lévai Péter, hanem Losonci Dezső töltötte be a vajdai méltóságot (*Engel P.*: Magyarország i. m. I. 14.), aki e minőségében több okiratot is kibocsátott ebben az időben (így pl. 1438. nov. 19.: MOL DL 28 803.; 1439. márc. 24.: MOL DL 26 885.; 1439. máj. 4.: MOL DL 27 021. stb.). Mint láttuk, a ránk maradt források alapján folyamatosan tekinthetjük Bebek Péter és Csáki Ferenc tisztségviselését; semmi sem utal arra, hogy Albert életében akár csak „igen rövid ideig” más (is) betöltötte volna a székelyispáni hivatalt, miként azt Szabó Károly feltételezte (SzO I. 139.: 1. sz. jegyzet). Mindezek alapján természetesnek tekinthető, hogy nem szerepelteti a székelyispánok sorában Zoltáni Lőrincet *Engel Pál* sem (*Engel P.*: Magyarország i. m. I. 194.).

1441. január elején I. Ulászló hívei Hunyadi János szőrényi és Újlaki Miklós macsói bán vezetésével döntő vereséget mértek Bátaszéknél az Erzsébet királynét és fiát, Lászlót támogató lázadókra. Bár a trónharc ezzel még nem ért véget, a győzelem mégis nagy jelentőségű volt, mert megszilárdította a lengyel király helyzetét Magyarországon, ellenfelei mozgásterét viszont jelentősen korlátozta.¹¹⁵ Ulászló nem maradt adósa azoknak, akiknek a sikert köszönhette, s Hunyadit meg Újlakit korábbi tisztségeik mellé újabbakkal halmozta el: egyebek mellett erdélyi vajdává és székelyispánná nevezte ki őket. Evvel első ízben egyesült a két méltóság ugyanabban a kézben, ami új korszak beköszöntét jelezte a tisztség történetében.¹¹⁶ Korábban óvakodtak attól az uralkodók, hogy az erdőntúli terület két legfontosabb hivatalát, s az azokhoz kapcsolódó erőforrásokat egyetlen tisztviselő rendelkezésére bocsássák. Döntésével Ulászló végleg szakított Zsigmond azon törekvésével, hogy a székelyispáni kormányzati-területi egység révén képezzen ellensúlyt a vajdai hatalommal szemben. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy befejeződött, s visszafordíthatatlanná vált a Zsigmond-kori hatalmi struktúra felbomlása, ami viszont óhatatlanul maga után vonta – ha nem is azonnal és látványosan – a székelyispáni tisztség súlyának, a többi méltóság körében elfoglalt helyzetének a változását.

A Zsigmond-kor fejleményei

Az alábbiakban arra próbálunk választ adni, hogy milyen kritériumok alapján, mennyiben tekinthető a székelyispáni méltóság önálló szakaszának az 1387–1441-ig, azaz a Zsigmond hatalomra kerülésétől a vajdaság és a székelyispánság első egyesítéséig eltelt több mint fél évszázados időszak. Hogy miként zárult le e periódus, azt már láttuk. Tisztázásra vár azonban még, hogy valóban Zsigmond trónra léptéhez kapcsolható-e a szakasz kezdete. A tisztség (főleg a tisztségviselő) sorsának alakulása – miként más főméltóságok esetében is – nagyban függött a királyi hatalom és a politikai elit, az arisztokrácia közötti erőviszonytól.¹¹⁷ E szemszögből tekintve a kérdést nem csekély különbséget fedezhetünk fel a

115 *Teke Zsuzsa*: Hunyadi János és kora. Bp. 1980. (Magyar História) 101–103.; *Szakály Ferenc*: Virágkor és hanyatlás. Bp. 1990. (Magyarok Európában II.) 36–37.

116 Kán László ugyan magához ragadta a vajdai és a székelyispáni méltóságot is, ezeket azonban nem királyi akaratból, hanem törvénytelenül birtokolta (*Janits Iván*: Az erdélyi vajdák igazságszolgáltató és oklevéladó működése 1526-ig. [Bp. 1940.] 21.: 14. sz. jegyzet; *Mályusz Elemér*: Az erdélyi magyar társadalom a középkorban. Bp. 1988. [Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 2.] 9.), s a későbbiekben kénytelen volt lemondani a székelyispánságról. Szécsényi Tamás ispánságának a feltételezése viszont téves forrásközlésen alapult (*Kordé Z.*: Károly Róbert székely ispánjai i. m. 26.: 28. sz. jegyzet).

117 Királyi hatalom és arisztokrácia viszonyára a Zsigmond-korban ld. *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 30–82.; *Uő*: Szent István birodalma i. m. 170–194.; *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 22–74.; *Fügedi Erik*: Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése. Bp. 1986. (Nemzet és emlékezet) 288. skk.

székelyispáni hivatal Zsigmond-kori és előző korszakbeli helyzete között. Eltérést mutat mindenekelőtt a két szakaszban a tisztségviselők kiválasztása és hivatalba jutása. Míg az Anjou-korban egy megbízható körből, a dinasztiahoz hű új arisztokráciából kerültek ki a főtisztviselők, s kinevezésük többnyire az uralkodó és a királyi tanács közötti egyetértés eredménye volt (még ha a tanácson belül komoly szerepet játszott is az intrika), addig Zsigmond uralkodásának első éveiben a Kanizsai-liga érdekei és akarata döntött, a posztok elosztásába, a méltóságviselők kiválasztásába a fiatal királynak érdemi beleszólása nemigen lehetett. Ezt támasztja alá az is, hogy Zsigmond megkoronázását követően a ligához tartozó Bélteki testvérek szerezték meg a tisztséget, 1391-től 1395-ig pedig Kanizsai János öccse, István töltötte be azt. Kétségtelen, hogy az Anjou-kori hatalmi struktúra átalakulása már Nagy Lajos uralkodásának a második felében elkezdődött. Az I. Károly által létrehozott új arisztokrácia első generációjának a képviselői ekkoriban már nem éltek. Helyüket a különböző tisztségekben fiaik vagy unokáik vették át, akik érzelmiileg nem kötődtek olyan szorosan a dinasztiahoz mint elődeik, hatalmuk és befolyásuk azonban az „alapító atyák”-éhoz képest csak gyarapodott. Az 1370-es években a központi hatalom nagyszabású kormányzati reformokkal kívánta a hatalmi viszonyok számára kedvezőtlen módosulását ellensúlyozni.¹¹⁸ A látványos fordulat így csak Nagy Lajos halálát követően zajlott le: leánya, a kiskorú Mária megkoronázása ugyan még különösebb ellenállás nélkül ment végbe, az elkövetkező időszakban azonban az arisztokrácia (amúgy is már csak látszólagos) egysége gyorsan megszűnt, s átadta a helyét a hatalmi vetélkedésnek. A fejlemények legfőbb kárvallottja természetesen maga a királyság lett: néhány év elteltével „Lajos korlátlan monarchiája már csak emlék volt”¹¹⁹ A székelyispáni méltóságot illetően számottevő változások ezekben az években – amennyire erről a hézagos forrásanyag megbízható felvilágosítást nyújthat – nem következtek be. Az Anjou-kori hatalmi viszonyok haláltusája csak Zsigmond trónra kerülésével ért véget. Ez egyúttal olyan változásokat is eredményezett, amelyek már jelentős mértékben befolyásolták a székelyispáni méltóság további sorsát is. Ebből a szempontból tehát jogosan köthetjük a tisztség új szakaszának kezdetét e hatalmi váltáshoz.

Zsigmond nem sokáig érte be a mások által mozgatott báb szerepével: függetlenedési törekvése, s fokozatos szembefordulása a Kanizsai-ligával kihatással volt a székelyispánok váltakozására is. A pillanatnyi politikai és erőviszonyoktól függően olyan emberek kerültek pozícióba, akik vagy az uralkodó vagy a vele

118 *Gerics József*: A magyar királyi kúriai bíraskodás és központi igazgatás Anjou-kori történetéhez. In: *Uő*: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp. 1995. 310–318.; *Bertényi Iván*: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Bp. 1976. 156. skk.; *Fügedi E.*: i. m. 264–272.; *Bertényi Iván*: Magyarország az Anjouk korában. Bp. 1987. (Magyar História) 223–236.

119 *Engel P.*: Szent István birodalma i. m. 167. A Lajos halálát követő évek fejleményeire vonatkozóan ld. még: *Mályusz E.*: Zsigmond király i. m. 7–21.; *Fügedi Erik*: „Könyörülj, bánom, könyörülj...” Bp. 1986. (Labirintus)

szemben egyre inkább kritikussá, sőt ellenségessé váló Kanizsai-párt hívei voltak. Így például 1397 és 1401 között Perényi Péter töltötte be a tisztséget (egy ideig Maróti Jánossal közösen), aki Zsigmondnak köszönhette felemelkedését, s ennek megfelelően rendíthetetlen híve maradt élete végéig. 1401-ben Zsigmond fogságát követően távozni kényszerült a tisztségből, a király pedig – nyilván nem önszántából – a Kanizsai-híveknek számító Csáki Györgyöt és Marcali Dénest nevezte ki a helyére. A tisztviselők – mint láttuk – 1403-ban testvéreikkel, az erdélyi vajdákkal együtt az esztergomi érsekhez és a király ellen lázadókhöz csatlakoztak; igaz, a felkelés hanyatlása idején visszatértek az uralkodó iránti hűségre. Érdekes kivételt jelent ebből a szempontból az 1395–1397 közötti évek székelyispánja, Bebek Ferenc, Bebek Detrének, a liga másik vezérének unokaöccse, aki – talán azért, mert Garaival rokonságban állt, talán, mert Zsigmond pártfogoltjának tekintette magát – családjából egyedüliként nem vett részt a felkelésben.¹²⁰ Zsigmondnak a liga felett aratott győzelmével megszűnt a tisztségek betöltésében is megnyilvánuló erőpróba; a király és a Garai–Cillei-féle csoport szilárdan kézben tartotta a gyeplőt, az uralkodó és a királyi tanács viszonyát nem a szembenállás, hanem a közös cselekvés jellemezte. A királyi hatalom megerősödése, a politikai konszolidáció következtében megszűnt a korábbi időszaknak a fontosabb tisztségviselők gyakori cseréjében testet öltő gyakorlata. A székelyispáni méltóság vonatkozásában is megfigyelhető a stabilitásra, folyamatosságra való törekvés. Az 1403–1437 közötti közel három és fél évtizedre alapvetően két méltóságviselő működése nyomta rá a bélyegét: Nádas Mihályé, aki körülbelül tizenhét éven keresztül (1405–1422) látta el – végig egyedül – a hivatali teendőket, valamint Kusalyi Jakcs Mihályé, aki csaknem tizenkét évig (1426 közepe–1438 eleje) volt székelyispán. Igaz, ebből csak mintegy öt évig volt egyedüli birtokosa a tisztségnek (mint láttuk, kezdetben unokatestvérével, Kusalyi Jakcs Jánossal, később – rövid időre – Tamási Henrikkel osztotta meg azt), ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy ez alatt az idő alatt ő képviselte a folyamatosságot és állandóságot. A két tisztviselő hivatali ideje együttesen csaknem három évtizedet tesz ki, így nem meglepő, hogy a többiek – a már említetteken kívül Harapki János és Monostori László (1403–1405), illetve Bebek Péter (1422–1426) – szinte csak epizódszereplőknek tűnnek mellettük.

A méltóság betöltésénél a folytonosságra való törekvést az általános megfontolások mellett egy másik szempont is motiválta. 1403 után Zsigmond új rendszerének az egyik jellemzője az volt, hogy néhány, a királyi várak igazgatásán alapuló, nagy kiterjedésű kormányzati-territoriális egység jött létre, melyeket az uralkodó legközelebbi, legmegbízhatóbb hívei irányítottak. Ezen egységek egyike a király lengyel származású hívének, Stiborici Stibornak a kezén alakult ki, aki 1409-ben meglevő posztjai mellé elnyerte (immár másodszor) az erdélyi vajdai tisztelet is.¹²¹ 1414-ben bekövetkezett halála után a territórium – bizonyos

120 ZsO II/2. 2670. sz.; *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 43.; *Uő*: Zsigmond bárói i. m. 125.

121 *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 50–51.; *Uő*: Magyarország i. m. I. 13–14.

módosulásokkal – a Csákiak kezére jutott. Stibort a vajdai székben az a Csáki Miklós követte, aki 1402–1403 között már viselte a méltóságot, de a felkelésben való részvétele miatt elvesztette azt. Ekkorra azonban már öccsével, Györggyel (az egykori székelyispánnal) együtt kegyelmet nyert, így nem volt akadálya annak, hogy a család Stibor örökségére támaszkodva kiépítse az ország legnagyobb kiterjedésű kormányzati egységét. A territórium egészen 1437 végéig állt fenn, ekkor – néhány nappal Zsigmond halála előtt – mentették fel Csáki Lászlót (Miklós fiát) a vajdai tisztség alól. Mind Stiborici Stibor, mind pedig a Csákiak óriási hatalmat összpontosítottak a kezükben, melynek az erdélyi vajdaság szolgáltatta az alapját. Ennek ellenére – vagy inkább éppen ezért – a székelyispánság és a vajdaság soha nem egyesült ugyanannak a méltóságviselőnek a hatalma alatt. Ennek részben a tradíció volt az oka (korábban nem volt még példa a két tisztség ilyen összevonására, ez a gyakorlat majd csak a következő korszakban kezd elterjedni), másrészt szemmel látható Zsigmondnak az a törekvése, hogy az ispánok révén némileg ellensúlyozza a vajdák hatalmát. A székelyek vezetői nem azokból a családokból kerültek ki, mint a vajdai méltóság birtokosai. 1422 és 1426 között ugyan Bebek Péter, Csáki György leányának, Katalinnak az első férje töltötte be a székelyispáni hivatalt, az uralkodó azonban nem hagyott neki hosszú időt a posztján: 1426-ban, Csáki László vajdává történő kinevezésekor leváltotta, s a méltóságot Kusalyi Jakcs Mihálynak és Jánosnak adta oda.¹²² A két Mihály – Nádasi és Kusalyi Jakcs – hosszú tisztviselése tehát azt a célt is szolgálta, hogy megakadályozzák Erdélyben az erőviszonyoknak a királyi hatalom kárára történő esetleges módosulását.

Bizonyára ezzel függ össze, hogy a honor intézménye megszűnt ugyan a Zsigmond-korban, a mindenkori székelyispán azonban – az erdélyi vajdához és néhány más méltóságviselőhöz hasonlóan – továbbra is „élvezte azt a különleges kiváltságot, hogy szolgálati javadalomként tarthat a kezén várakat és birtokokat”.¹²³ A székelyispáni honorhoz az előző periódusban két királyi vár tartozott: Görgény és Hóltövény. A források szerencsére lehetővé teszik, hogy a főbb vonásokat tekintve nyomon követhessük e várak sorsának alakulását (és számának növekedését) korszakunkban. A Görgénnyel kapcsolatos iratok sorát két rendkívül érdekes és ritka oklevél nyitja meg: ezek arról nyújtanak tájékoztatást, hogy miként zajlott le a honor-rendszer felbomlásának időszakában a székelyispáni tisztségnek és tartozékainak az átadása, illetve átvétele. Zsigmond 1391. március 28-án kelt oklevelében értesíti a vár *hospeseit* és népeit, hogy a várat és a székelyispánságot szeretetének fenntartása mellett elvette Kónya bán fia Simon mestertől, s (idősebb) Kanizsai János fia István mesternek adta honorként (*pro honore*), egyúttal felszólítja őket az engedelmességre. A frissen kinevezett méltóságviselő néhány nappal később, március 31-én a vár alól keltezett levél-

¹²² Engel P.: Királyi hatalom i. m. 68–70.; ld. még i. m. a 64–65. oldalak közötti térképeket. Engel P.: Középkori magyar genealógia i. m. (Zsidó nem 4. tábla: Csáki).

¹²³ Engel P.: Szent István birodalma i. m. 184.

ben fordul a görgényi népekhez és királyi jobbágyokhoz (*universis populis et jobagionibus regalibus ad castrum Gurgen vocatum spectantibus*), tudatva velük, hogy István fia István mester személyében (*in persona magistro Stephano filio Stephani*) átveszi a várat és szintén engedelmességre inti őket.¹²⁴ A források alapján úgy tűnik, hogy az Anjou-kortól eltérően – amikor „a legtöbb esetben a honorok átadása is az írásbeliség mellőzésével történt”¹²⁵ – Zsigmond uralkodásának első éveire már bevett szokássá vált a tisztségváltás ilyen formában történő hivatalossá és nyilvánossá tétele. 1426. augusztus 28-i oklevelében Zsigmond a görgényi vár birtokának elzálogosítása kapcsán a várat a székelyispáni honorhoz tartozónak mondja (*ad castrum nostrum Georgen nuncupatum ad honorem comitis Siculorum per[tinentem]*). 1433. május 16-án Kusalyi Jakcs Mihály Görgényből intéz levelet a brassóiakhoz, s ígér nekik segítséget a törökökkel és a románokkal szemben. 1435. július 29-én ismét katonai ügyben fordul hozzájuk; a levélből kiderül, hogy néhány napon belül Görgénybe fog érkezni.¹²⁶ Höltövényt többször is említik a források, ezek az adatok azonban nem utalnak arra, hogy a vár igazgatása kikerült volna a székelyispánok kezéből.¹²⁷ Vannak viszont olyan adataink, amelyek közvetve megerősítik e fennhatóság tényét. 1417. március 14-i oklevelében a király megparancsolja Höltövény lakosainak, népeinek és *hospeseinek*, hogy térítsenek meg a földváriaknak bizonyos járadékok ki nem fizetésével okozott károkat. Amennyiben többszöri felszólításának nem engedelmeskednének, úgy Nádas Mihály feladatává teszi, hogy akaratának érvényt szerezzen. A höltövényi lakosok közvetlen bírósági felettese tehát a székelyispán volt. Az uralkodó azonban élt a gyanúperrel, hogy a méltóságviselő – nyilván a saját népei iránti kedvezésből – esetleg vonakodik parancsa végrehajtásától; erre az esetre az erdélyi vajdát vagy alvajdáit bízta meg az ügy elrendezésével.¹²⁸ Szintén

124 1391. márc. 28.: „dictum castrum nostrum a magistro Symone filio quondam Konye bani comite Siculorum nostrorum salua nostra dileccione simulcum dicto comitatu aufferendo magistro Stephano filio Johannis de Kanysa adhuc pro honore duximus conferendum”. MOL DL 52 722.; 1391. márc. 31.: MOL DL 52 724.

125 *Engel Pál*: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. Századok 116(1982) 887.

126 1426. aug. 28.: MOL DL 28 370. (SzO I. 119. – kivonat). 1433. máj. 16.: MOL DF 246 453. Az erdélyi szász okmánytár hibásan „Gergiu”-nak olvassa a kiállítás helyét, s így Gyergyó(szentmiklós)ra helyezi a székelyispán tartózkodását. Az oklevél fényképe alapján egyértelmű, hogy „Gergin”, azaz Görgény a helyes olvasat, ahogy ezt már Szabó Károly is megállapította (SzO I. 129.), aki azonban a dátumot oldotta fel rosszul: 1434. máj. 1-re (i. m. 128.). 1435. júl. 29.: MOL DF 246 666. (UGDS IV. 579.).

127 Így pl. 1400. okt. 29.: ZsO II/1. 69. (580. sz.); 1412. szept. 1.: MOL DF 246 843. (UGDS III. 539.). Ld. még *Engel P.*: Királyi hatalom i. m. 117.

128 „Qui [ti. Nádas Mihály – K. Z.] si praemissis opem et operam dare non curaverit aut aliis negotiis impeditus non valuerit, ex tunc similiter praesentium vigore committimus magnifico [Ni]colao de Chaak dictarum partium nostrarum Transsiluanarum vaivodae eiusque vicevaivodae praesentibus et futuris praesentium notitiam habituris, ut ipsi vos ad praemissam solutionem [pro]ut tenemini et fieri consuevit ab antiquo faciendam teneant et compellant”. MOL DF 278 681. (UGDS IV. 29.).

Nádasi Mihály kapott megbízatást Zsigmondtól 1420. március 31-én arra, hogy a legrövidebb időn belül hozzon ítéletet a Földvár, Veresmart és Höltövény között bizonyos földek miatt támadt vitás ügyben; ha a felek döntésébe nem nyugodnának bele, a pert tegye át a királyi kúriába. Végül egyértelmű jele a Höltövény felletti fennhatóságnak az, hogy Kusalyi Jakcs Mihály 1431. június 7-én innen keltezi oklevelét.¹²⁹ Görgényhez és Höltövényhez képest némileg változatosabban alakult Töröcsvár sorsa a Zsigmond-korban. Teremi Sükösd Mihály székely alispán 1407. január 16-án még töröcsi várnagyként adott ki oklevelet. Stibor vajda 1412. szeptember 18-án kelt, s Nádasi Mihály székelyispánhoz írott levelében viszont már arról olvashatunk, hogy a vár idegen kézen van. Zsigmond 1419. június 7-i, Nádasi Mihálynak szóló okleveléből végül kiderül, hogy Töröcs korábban Mircea havasalföldi vajda (1386–1418), majd fia, Mihály (1418–1420) igazgatása alatt állt, de az okmány keletkezésekor már ismét a székelyispán kezén volt, s az iratok tanúsága szerint ezt követően folyamatosan meg is maradt ott.¹³⁰ A székelyispáni kézen levő várak sorában meg kell még említeni Királykőt, melyről csak 1404-től kezdődően vannak adatok; 1427-ben a király – alkalmasint a havasalföldi hadjárat során – Királykő alól keltezi oklevelét (*Datum sub castello nostro Kiralku vocato*). Végül 1435-ből van arra konkrét adatunk, hogy az erősség a székelyispán fennhatósága alatt áll: Kusalyi Jakcs Mihály fentebb említett oklevelében puskaport kér töröcsi és királykői várnagyai részére a brassóiaktól. A vár a későbbiekben is a székelyispánok kezén volt.¹³¹ Úgy tűnik, hogy Királykő a Zsigmond-korban került a székelyispánok kezére (talán a török betörések megindulása után épült), így a honor-rendszer felbomlása ellenére a méltóságviselők fennhatósága alatt álló királyi várak száma az előző korszakhoz képest nemhogy csökkent volna, hanem ellenkezőleg, gyarapodott. E jelenség részben

129 1420. márc. 31.: MOL DF 278 689.; uo. 278 690. (UGDS IV. 122–123.); 1431. jún. 7.: SzO VIII. 64–65.

130 1407. jan. 16.: Nicolaus Sikisd de Theremi, vicecomes Siculorum necnon castellanus castris Terch. MOL DF 244 655.; 1412. szept. 18.: „ex parte tributis, quod de praesenti in eadem civitate [azaz Brassóban – K. Z.] per vestros recipitur homines, quod prius sub castro Torcz exigere fuerat consuetum et pro eo, quod castrum praenominatum in manibus exstat alienis”. MOL DF 246 844. (UGDS III. 554.); 1419. jún. 7.: „castellani castris nostri Twrch vocati per quondam magnificum Merche partium Transalpinarum olym et Mychaelem filium eisdem nunc vaivodam pro tempore constituti”. MOL DF 246 860. (UGDS IV. 102.). 1427. ápr. 14-én Bebek Péter egykori székelyispán töröcsi familiárisáról esik szó: „Petrus de Gyapol alias familiaris fidelis nostri magnifici Petri Bubeck de Pelswcz Siculorum nostrorum comitis et castellanus de Terch” (UGDS IV. 281.); Zsigmond ugyanezen év jún. 19-én kelt oklevelében a székelyispánokhoz és az általuk a töröcsi vár élére állított várnagyokhoz szól: „vobis fidelibus nostris magnificis Johanni et Michaeli Jakch de Kusal [...] eorumque castellanis et vicecastellanis per ipsos in dicto castro nostro Terch vocato nunc constitutis et in futurum constituendis” (MOL DF 246 877.; uo. 246 879.; UGDS IV. 297.). 1435. júl. 29-én Kusalyi Jakcs Mihály töröcsi várnagyát is említi oklevelében: „cum castellanis nostris de Therch”. MOL DF 246 666. (UGDS IV. 579.).

131 Engel P.: Magyarország i. m. I. 341. 1404. márc. 22.: Teleki I. 295–296.; 1427.: MOL DL 84 390.; 1435. júl. 29.: MOL DF 246 666. (UGDS IV. 579.)

a török részéről fenyegető katonai veszély megnövekedésével magyarázható, részben pedig az uralkodó azon törekvésével, amelyre korábban már utaltunk: Zsigmond a székelyispáni kormányzati-territoriális egység révén kívánt egyfajta ellensúlyt képezni a nagy erőforrásokkal és hatalommal rendelkező erdélyi vajdákkal szemben, akik szintén megőrizték fennhatóságukat a tisztségükhöz tartozó királyi várak felett. Ez a tény a következő időszakban fog különös jelentőséget kapni, amikor sor kerül majd – egyelőre átmeneti jelleggel – a két tisztség összevonására: ekkor a vajda-ispánok kezében összpontosulnak majd a tisztséggel járó várak. Ez azonban már nem korszakunk, hanem a következő időszak fejleményei közé tartozik.

A Zsigmond-kori új jelenségek közé sorolható az a gyakorlat is, miszerint az uralkodó gyakran két személyt, többnyire egymással rokoni kapcsolatban levő bárót nevez ki tisztségviselőnek.¹³² A székelyispáni méltóság Anjou-kori történetében erre csak a Losonci testvérek, Tamás és István szolgáltathatnak példát, az utóbbit azonban csak egyetlen, 1315. június 27-én kelt diploma említi e tisztség birtokosaként. Az Anjou-uralkodók korára inkább az volt a jellemző, hogy a tisztséget birtokló bárót testvérei messzemenően támogatták a honor igazgatásában és a jövedelmeken is megosztották, de elismerték vezető szerepét, s a királyi hatalom is őt tekintette a hivatalos méltóságviselőnek.¹³³ A Zsigmond-kori gyakorlat ezzel szemben azt a képet mutatja, hogy az uralkodó gyakran két személyt nevezett ki tisztségviselőnek, esetünkben székelyispánnak; ezek lehettek testvérek vagy állhattak más rokoni viszonyban egymással, de ez nem volt szükségszerű, hiszen nemegyszer olyan személyek töltötték be a hivatalt, akiket vérségi szálak nem kötöttek össze. A kinevezettek nem álltak alá-fölérendeltségi viszonyban egymással, egyenrangúak voltak. Mind a kettőjüknek kijárt a *comes Siculorum* cím, s természetesen a kancellária is úgy tekintett rájuk mint a tisztség hivatalosan elismert birtokosaira. Ennek megfelelően, ha a király parancsot intézett hozzájuk, ezt eleve kettőjüknek címezte, függetlenül attól, hogy azután ki hajtotta azt végre. E „páros tisztségviselés” a kezdetektől fogva jellemezte Zsigmond uralmát, anélkül azonban, hogy kizárólagossá vált volna. A székelyispáni tisztséget illetően szinte minden variáció előfordult időszakunkban: volt, aki egyedül töltötte ki hivatali idejét, volt, aki testvérével, más unokatestvérével osztotta meg a feladatokat, voltak, akik nem rokonukat kapták társként a tisztségben, s olyanok is akadtak, akik részben egyedül, majd pedig társsal együtt látták el a teendőket (ld. a táblázatot).

Hogy mi volt az oka e jelenségnek, vagyis a páros tisztségviselésnek, arra több magyarázat is kínálkozik. Kétségtelen, hogy a török veszély következtében megsokasodtak a katonai jellegű feladatok, s ezek, valamint az egyéb kötelezettségek maradéktalan ellátása szempontjából hasznos volt, ha a tisztségviselők megoszthatták egymás között feladataikat. Az oszmánprobléma azonban csak a

132 Mályusz E.: Zsigmond király i. m. 68.

133 A Losonciakra ld. Kordé Z.: Károly Róbert székely ispánjai i. m. 23–24.; az Anjou-kori viszonyokra ld. Engel P.: Honor, vár, ispánság i. m. 893–894.

Páros tisztségviselés a Zsigmond-korban

Egyetlen méltóságviselő	Időpont	Kettős tisztségviselés	Időpont
		Bélteki Balk Bélteki Drág □ (Bélteki János)	1387–1390 (1390)
Szécsényi Simon	1390–1391		
Kanizsai István	1391–1395		
Bebek Ferenc	1395–1397		
		Perényi Péter O Maróti János	1397–1398
Perényi Péter	1398–1401		
		Csáki Miklós O Marcali Miklós	1401–1403
		Harapki János O Monostori László	1403–1405
Nádasi Mihály	1405–1422		
Bebek Péter	1422–1426		
		Kusalyi Jakcs Mihály □ Kusalyi Jakcs János	1426–1431/1432
Kusalyi Jakcs Mihály	1431/1432–1437		
		Kusalyi Jakcs Mihály O Tamási Henrik	1437–1438. jan.
		Pelsőci Bebek Imre O Csáki Ferenc	1438. jan.–1441. júl.? 1438. jan.–1441. febr.
Losonci Bánfi István (Erzsébet királyné tisztségviselője)	1440 nyara– 1441. jan.		

□ = testvérek, O = nincs vérrokonság

Zsigmond által vezetett keresztes hadjárat 1396. évi nikápolyi vereségét követően öltött olyan méreteket, hogy a kettős tisztségviselést illetően a katonai szempontoknak is komoly jelentőséget tulajdoníthatunk. Márpedig a székelyispánság vonatkozásában e gyakorlat Zsigmond trónra lépését követően azonnal elkezdődött: a Bélteki testvérek 1387 és 1390 között közösen viselték a méltóságot, olyan időpontban, amikor a katonai megfontolások még nem tették szükségessé a többes kinevezést.¹³⁴ Nem tarthatjuk megalapozottnak azt a véleményt sem, amelyik a kettős tisztségviselést arra vezeti vissza, hogy Zsigmond uralkodása

¹³⁴ Mindez nem támasztja alá Mályusz Elemér idevágó magyarázatát, ld. *Mályusz E.: Zsigmond király i. m. 68.*

alatt „a pártküzdelmek teljesen lekötötték a tisztségviselő arisztokrácia figyelmét és tevékenységét, hivatali teendőiket már nem személyesen látták el, hanem familiárisaikra bízta. A király ezen úgy próbált segíteni, hogy a legfontosabb tisztségekre egyszerre két személyt nevezett ki, a helyzeten azonban ez sem változtatott”.¹³⁵ Az utóbbi évtizedek kutatásai alapvetően módosították a korábbi történetírásnak a gyenge kezű, a ligák között tehetetlenül őrlődő királyról kialakított képét. Zsigmond legkésőbb 1403-tól szilárdan kézben tartotta a hatalmat, akaratát a méltóságok betöltésénél is érvényesíteni tudta, s természetesen nem szorult arra, hogy a tisztségviselők mulasztásait számuk megduplázásával próbálja pótolni. Úgy gondoljuk, hogy a kettős tisztségviselés nem Zsigmond „találmánya”, az uralkodótól független körülmények alakították ki ezt a gyakorlatot. A gyökerek az Anjou-korba, illetve az I. Károly által kialakított hatalmi-politikai viszonyok felbomlásáig nyúlnak vissza. Az új arisztokrácia megerősödése, s a királysággal való lassú szembefordulása azt eredményezte, hogy Nagy Lajos halálát követően nyíltan felszínre törtek azok a szándékok és követelések, amelyek érvényesülését a monarcha és a dinasztia tekintélye mindaddig megakadályozta. Ezen igények közé tartozott az is, hogy a korábbi gyakorlatot – vagyis azt, hogy a honor igazgatásában „csendestárs”-ként közreműködtek a méltóságot kézben tartó báró testvérei is, de maguk nem számítottak hivatalos tisztségviselőknek – átalakítva többen részesülhessenek a nemcsak jövedelmet, de rangot, presztízst is biztosító méltóságokból. A szándék valóra váltását több körülmény is elősegítette. Egyrészt az, hogy már az Anjou-korban sem ment kivételszámba, ha a király „eleve két vagy néha három testvért együtt állított valamely ispánság élére”,¹³⁶ másrészt a központi hatalom tartós gyengélkedése kedvezett e célok megvalósulásának. Megkoronázását követően Zsigmond évekig nem volt abban a helyzetben, hogy a méltóságok betöltésénél érvényesíteni tudja saját érdekeit és akaratát. Érthető, hogy a Kanizsai-ligához közel álló bárók ki akarták használni kedvező pozíciójukat; mivel sokan voltak, a megszerezhető méltóságok száma viszont nem emelkedett a korábbi időszakhoz képest, ezen a helyzeten csak úgy lehetett változtatni, ha lehetővé teszik, hogy ugyanazt a tisztséget egyszerre két ember is viselhesse. Tulajdonképpen nem történt más, mint az Anjou-kori „látens” kettős tisztségviselés legalizálása. Ettől kezdve a báró és méltóságviselő társa egyenjogú partnerekként töltötték be a hivatalt, osztoztak a hatalomban és a politikai karrier lehetőségében – igaz, cserében a jövedelmeket is közösen élvezték. A gyökerek ismeretében természetesen mondható, hogy sok esetben testvérek vagy rokonok nyertek ily módon hivatali megbízatást, de az sem meglepő, hogy a kettős tisztségviselés nem vált „családi vállalkozás”-sá és a rokonsági kapcsolat hiánya egyáltalán nem volt kizáró tényező. Mindezek tükrében úgy gondoljuk, hogy Zsigmond egyszerűen tudomásul vette a szeme láttá-

135 *Makkai László*: Erdély a középkori Magyar Királyságban (896–1526). In: Erdély története. I. A kezdetektől 1606-ig. Főszerk. Köpeczi Béla. Szerk. Makkai László–Mócsy András. Bp. 1986. (Erdély története három kötetben) 351.

136 *Engel P.*: Honor, vár, ispánság i. m. 894.

ra kialakult gyakorlatot, s ezen akkor sem akart változtatni, amikor már megtehetné volna. Bizonyára érzekelte, hogy a merev tiltás ellenállásba ütközne, s több kárt okozna, mint amennyi hasznot hajtana a számára. Ráadásul – mint láttuk – az 1390-es évek második felétől komoly súlyra tettek szert a katonai megfontolások is, melyek szintén amellet szoltak, hogy ketten lássák el a teendőket. Mindazonáltal e gyakorlat nem vált kizárólagossá, jóval kisebb mértékben fordult elő mint az 1441 utáni időszakban. Bizonyára a pillanatnyi helyzet és a politikai viszonyok, illetve a méltóság sajátosságai határozták meg, hogy egy vagy két, rokon vagy idegen tisztviselő – székelyispán – legyen hivatalban.¹³⁷ Végző soron e jelenség eredetét az általános társadalmi-politikai viszonyokban és a külpolitikai helyzet sajátos alakulásában láthatjuk.

A székelyispánság Zsigmond-kori fejleményeinek sorában szorosán kapcsolódik a kettős tisztviseléshez a katonai szerepkör módosulása, illetve jelentőségének növekedése. Az országos méltóságok betöltőivel szemben különböző követelmények és elvárások érvényesültek.¹³⁸ Természetes, hogy a hadakozást hivatásszerűen űző székelység élén nem állhatott más tisztségviselő, csak olyan, aki katonai erényekkel jeleskedett. E képességeikről a székelyispánok kezdettől fogva gyakran tettek tanúbizonyságot mint az országos haderő önálló feladatokat ellátó kontingensének a parancsnokai. E feladatkör súlya a Zsigmond-korban számottevően megnőtt, miközben több szempontból módosult is. Mindez a török veszély megjelenésének és állandósulásának tudható be. A szerbek 1389. évi rigómezei vereségét követően megindultak a Magyarország elleni török betörések, amelyek 1395-ben első ízben sújtották Erdély területét. Zsigmond kezdetben a megszokott módon, ellentámadásokkal és megelőző hadműveletekkel próbálta elejét venni az ellenséges portyáknak. Ezt követte nemzetközi segítséggel a keresztes hadjárat megszervezése, amely azonban 1396-ban Nikápolynál kudarcba fulladt. E súlyos vereség után tudatosult igazán a királyban – és a közvéleményben is –, hogy a törökkérdés egyszer s mindenkorra történő megoldása nem lehetséges, a probléma kezelése rendszeres és komoly fegyveres erőfeszítést követel. Zsigmond a balkáni országok maradványaiából ütközőállamokat hozott létre a védekezés megkönnyítése érdekében; ez a rendszer azonban az 1430-as évekre lényegében összeomlott. Erdélyben 1432-ben kezdődött egy kritikus periódus, amikor Alexandru Aldea havasalföldi vajda a török vazallusává vált, lehetővé téve így az országész elleni pusztító portyázások kiújulását.¹³⁹

137 Kevésbé tűnik meggyőzőnek az a magyarázat, miszerint Zsigmond uralkodásának első felében a rokonságban nem levő főurak ugyanazon tisztségre való kinevezése arra vezethető vissza, hogy a méltóságviselőknek „ekkor egymás ellenőrzése és egyensúlyban tartása lehetővé feladatuk” (*Mályusz E.: Zsigmond király i. m. 68.*). Csáki György és Marcali Dénes székelyispánsága legalábbis ennek ellentmond, hiszen ők testvéreikkel, az erdélyi vajdakkal (Csáki Miklóssal és Marcali Miklóssal) együtt Zsigmond ellen léptek fel az 1403. évi felkelés során.

138 *Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása.* Bp. 1970. (Történeti Statisztikai Kötetek) 18–19.

139 Zsigmond törökpolitikájára és az ütközőállami rendszerre ld. *Rázsó Gyula: A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély (1393–1437).* *Hadtörténelmi Közlemények* 20(1973) 403–444.;

Hogy e változó körülmények közepette hogyan alakult a székelyispánok katonai szerepköre, azt néhány példán keresztül mutathatjuk be. Ezek közül az első Zsigmond 1395. évi, I. István moldvai vajda ellen indított hadjáratához kapcsolódik, amelynek részese volt az akkori székelyispán, Kanizsai István is. Az eseményről Thuróczy is beszámol a Kanizsai testvéreknek szóló adománylevél alapján, nem szól viszont a székelyispánnak és az általa vezetett csapatoknak a szerepéről.¹⁴⁰ A hadjárattal kapcsolatos okiratok azonban erről is hírt adnak. Zsigmond 1395. február 12-én (közvetlenül a háború befejeztét követően) Brassóban kiadott oklevelében említi, hogy Kanizsai István részt vett a hadjáratban: „in anno videlicet proxime elapso cum dilectus fidelis noster vir magnificus dominus Stephanus de Kanisa comes Siculorum nostrorum in nostris serviciis prope Moldauiam exercitualmente fuisse constitutus”.¹⁴¹ Világos ebből az is, hogy a székelyispán már az előző évben megkezdte a harci cselekményeket, míg a király csak 1395 januárjában indította meg seregét.¹⁴² Az oklevél ecseteli ugyan Kanizsai Istvánnak a hadjáratban szerzett érdemeit, de csak általánosságokban. Részletesebb és pontosabb tájékoztatást nyújtanak azok a pár évvel később kelt diplomák, amelyek a Kanizsai fivéreknek tett adományok kapcsán beszámolnak István moldvai hadjáratáról is. A hasonló szövegezésű, de egymást itt-ott kiegészítő részletek alapján rekonstruálni lehet az eseményeket. A székelyispán embereivel és a székelyek csapatával benyomult Moldva földjére, hogy biztonságossá tegye az utat a király hadereje számára. Eközben károkat okoztak az ellenségnek, gyűjtogattak és nagy zsákmányt szereztek. Munkáját elvégezve az elővéd csatlakozott Zsigmond seregéhez, amely kitartó harc árán meghódolásra készítette a hűtlen István vajdát.¹⁴³ Ebben az esetben a székelyispánt még a korábbiól jól ismert, klasszikus katonai szerepkörben látjuk: az elővédi feladatokat ellátó székely egységek élén irányítja a felderítő tevékenységet, megzavarja, gyengíti az ellenséges erőket és biztosítja a királyi haderő előrenyomulását. A néhány évtized alatt lezajlott változásokat jól szemlélteti Kusalyi Jakcs Mihály

Engel Pál: Magyarország és a török veszély Zsigmond korában (1397–1437). In: Fejezetek a régebbi magyar történelemből. II. Szerk. Makk Ferenc. Bp. 1985. 87–101. A havasalföldi helyzetre ld. *Engel P.:* Szent István birodalma i. m. 200.

140 *J. de Thurocz:* i. m. I. 209–210. Thuróczy forrásáról és az elhallgatás lehetséges okáról ld. i. m. II. 235., 236.

141 MOL DL 42 599.

142 Magyarország történeti kronológiája. I. i. m. 233.; *Engel P.:* Zsigmond bárói i. m. 425.; *J. de Thurocz:* i. m. II/2. 236.

143 1397. dec. 8.: „vir magnificus Stephanus de Kanisa protunc comes Siculorum nostrorum existens cum suis complicitibus et gentibus ac Syculis nostris ante ingressum nostrum ad dictam terram Molduanam ut accessus noster tutior praeesset potenter cum suo vexillo dictarum gentium et Siculorum legione praevalida suffulto irruens”. MOL DL 8282. (CD. X/2. 444.). 1401. febr. 17.: „plurima nocumenta, incendia et predam grandem inibi perpetrans”. MOL DL 8635. (Sopron I. 544.). 1397. márc. 4.: „eodem domino Stephano de Kanisa ad nos obviam nostri feliciter accedente et nobis nostrisque fidelibus exercituantibus iter tutum prebente”. MOL DL 8202. (CDCr XVIII. 200.)

tevékenysége. Így például 1433. május 16-án a brassóiakhoz címzett levelében gyors segítséget ígér a városnak a Havasalföld felől fenyegető török és román veszéllyel szemben. Egy év elteltével a kissinki katonai táborból ismét hozzájuk fordul és arra kéri őket, hogy „minden erőttökkel rövid napokon belül hágiatok a havasokra s öljétek le teljességgel a hitszegő fogarasi románokat, kivéve a gyermekeket és az asszonyokat, akiket foglyul ejtve, ha el tudjátok fogni, ide vezessétek”, hozzátéve, hogy ő maga is az üldözésükre indul. 1435. július 29-én Beszterceből ír a brassóiaknak, hírt adva Alexandru Aldea vajda haláláról, s az ezt követően kialakult havasalföldi helyzetről, egyúttal biztosítja őket arról, hogy gondosan őrködik biztonságuk felett. Ismét egy év eltelte után, 1436. augusztus 31-én Lépes György erdélyi püspökkel és Lépes Loránd alvajdával közösen intéz felszólítást Brassó és a Barcaság illetékeseihez, hogy a király parancsának megfelelően vegyenek részt a Vlad Dracul havasalföldi vajda megsegítésére indítandó hadjáratban.¹⁴⁴ Világosan látszik e néhány példából is, hogy ekkorra a hangsúly már nem a külföldre indított támadó hadjáratokban való részvételen volt, hanem az ország védelmére, a betörések elhárítására tevődött át. Bár a határvédelem korábban is az ispáni feladatkör része volt, a török veszély fokozott, állandó készenlétet követelt a méltóságviselőktől, akik Besztercétől a Székelyföldre át a Barcaságig szinte egész Erdély biztosításában kiemelkedő szerepet játszottak. A szerepkör átalakulásával nőtt az ellenségről szóló hírek összegyűjtésének, vagyis a kémkedésnek a jelentősége is. Nem véletlen, hogy ilyen tárgyú oklevelek elsősorban Brassóval kapcsolatosan maradtak fenn. A város kiterjedt kereskedelmi kapcsolatokat ápolt a román vajdaságokkal (főleg Havasalfölddel), melyek révén értékes katonai jellegű információkhoz jutott hozzá. 1432. március 6-i levelében Kusalyi Jakcs Mihály e híreket kéri számon a brassóiaktól, egyben megparancsolja nekik, hogy a továbbiakban mindenről értesítsék, hogy határvédelmi kötelezettségének eleget tudjon tenni. Hasonlóképpen a törökökkel kapcsolatos, Szerbiából vagy Havasalföldről származó híreket kér a városi tanácstól 1437 júniusában Tamási Henrik is: „rogamus praesentibus vos, ut si quae nova veraciter ex parte Ramae videlicet Hawaselwel pro parte adventus saevissimorum Turcorum auditis seu scitis, nos in his quanto citius poteritis suscitari velitis”.¹⁴⁵ Nem tekinthető véletlennek az sem, hogy az első olyan katonai szabá-

144 1433. máj. 16.: MOL DF 246 453.; 1434. jún. 2.: MOL DF 246 451. (A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa [DL–DF 4.2]. Szerk. Rác György. CD-ROM. Bp. 2003. 1438. jún. 18-ra oldja fel a dátumot, ami mind az oklevél fényképének alapján, mind a kiadások dátumfeloldása szerint téves: SzO I. 129.; UGDS IV. 523. Ford.: Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai i. m. 38.); 1435. júl. 29.: MOL DF 246 666. A szász okmánytár júl. 1-jével oldja fel a dátumot (UGDS IV. 578–579.), a „feria sexta in festo beati regis Ladislai” keltezés azonban júl. 29-re utal. Hasonlóképpen oldja fel a dátumot *Jakó Zsigmond–Radu Manolescu*: A latin írás története. Bp. 1987. (21/A melléklet fordítása) is. 1436. aug. 31.: MOL DF 246 666. (UGDS IV. 612–613.)

145 1432. márc. 6.: „Non enim nobis sufficit admirari ut quae fama tam prospera quam adversa illius confinii imitanda potius per vestras audire deberemus amicitias quam per colloquia alio-

lyozás, amely a székelyispánok ilyen jellegű feladatait is érinti, szintén ebből a korszakból maradt ránk. Zsigmond 1432/1433 körül keletkezett honvédelmi tervezete szerint „Siculorum comes banderia duo [...] Saxones, Siculi, nobiles Walachi partium Transsylvanarum cum potentia” szállnak hadba. Figyelemre méltó, hogy az ispán ugyanúgy két bandériummal vonult harcra mint az erdélyi vajda (*waywoda Transsylvaniensis banderia duo*).¹⁴⁶ Ehhez járult még a hivatalból alárendelt népesség, a székelység hadereje, amit alkalmasint kiegészített a szász székek katonasága is. Összességében tehát komoly hadrafogható erővel rendelkeztek a méltóságviselők, ami újabb bizonyítéka katonai jelentőségük növekedésének, a székelyispáni szerepkör módosulásának.

Az ispáni szerepkör módosulása, bővülése összefüggésben állt a székely társadalmon belüli változásokkal is. Az egyik ilyen fontos változást a székelyföldi mezővárosi fejlődés jelentette. Székely mezővárosok már az Anjou-korban is léteztek, Zsigmond azonban elődeihez képest sokkal határozottabb és markánsabb városvédő és -fejlesztő politikát folytatott. Ez a gyakorlat a Székelyföldön is éreztette hatását. Az uralkodó 1409. május 9-i oklevele szerint „erdélyi részeinken mindegyik székely székben van egy olyan városunk [*unam habemus civitatem*], amely bizonyos szabadságjogokkal van felékesítve; ezek közül az egyik Torjavására város vagy mezőváros [*de quibus civitas nostra seu oppidum Thoryuasara una fore dinoscitur*]”. A *civitas* ebben az esetben, mint ezt az újabb kutatások is hangsúlyozzák, nem szabad királyi várost jelent, hanem királyi kiváltságokkal rendelkező mezővárost (erre utal egyébként Torjavásárával, azaz Kézdivásárhellyel kapcsolatban a terminológia: a *civitas* és az *oppidum* váltakozása is). A mezővárosi fejlődésnek e fokára eljutott székely települések óhatatlanul összeütközésbe kerültek a szék hatóságaival és az előkelő székelyekkel, akik joghatóságukat továbbra is szerették volna a „város” fölött fenntartani. E konfliktusokban Zsigmond – az általa folytatott politikai gyakorlatnak megfelelően – igyekezett a királyi mezővárosok érdekeit védeni. Így történt ez esetünkben is; a király a mindenkori székelyispánokat bízta meg avval, hogy a városlakók jogait és érdekeit a kézdiszéki előkelőkkel szemben védelmezzék meg: „meghagytuk és a jelen oklevél erejével elrendeljük székelyeink mindenkori ispánjainak és helyetteseiknek [*comittimus comitibus Siculorum nostrorum, eorumque vices gerentibus*], hogy ezen parancsunk betartására titeket, akár a ti károtokra és sérelme-

rum auribus nostris insonari [...] Ea propter ignoramus sub qua conditione facitis ex quo facta talia nobis scire non permittitis [...] Vestris igitur in persona domini nostri regis firmius praecipimus easdemque seriusius requirimus, quatenus nos cum certis illarum partium debeatis avisare et clarius informare novitatibus, respectu quibus nos ad servitia regalia et defensione illius confinii deo auxiliante protendere valeamus”. MOL DF 246 663. (UGDS IV. 453–454.). 1437. jún. 8.: MOL DF 246 665. (UGDS IV. 634.).

146 *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Bp. 1976. (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 11.) 420.*

tekre is, igen keményen rászorítsanak és kötelezzenek, előbb mondott városlakóinkat ezen szabadságaik előjogaiban ellenetek és közületek bárki ellen védjék, oltalmazzák és óvják felségünk személyében és a jelen oklevél ereje által e részben rájuk ruházott hatalomnál fogva”.¹⁴⁷ Bár a székelyföldi mezővárosi fejlődést nem lehet egyedül Zsigmond személyéhez kapcsolni, az kétségtelen, hogy e folyamat az ő uralkodása alatt okozott olyan súlyú gondokat, amelyek szükségessé tették az ispánok bevonását e problémák kezelésébe, evvel pedig feladatkörüknek a kibővítését.¹⁴⁸

A mezővárosok és a széki előkelők közötti nézeteltérések átvezetnek bennünket a székelyispáni tevékenység egy olyan területére, amely az Anjou-kori forrásokban még nem, pontosabban nem ilyen formában jelent meg. E tevékenység a székely társadalmon belüli feszültségek növekedésével és az ebből eredő konfliktusokkal függ össze. A társadalmi viszonyok és az ispáni feladatkör e szeletébe enged bepillantást Kusalyi Jakcs János 1427. május 13-i oklevelé. Eszerint a király az ispánnal, báróival és a sepsiszéki előkelőkkel közösen törvényszéket tartott (*pro tribunali consedisset*) Sepsiszentgyörgyön, melynek során az előkelők egybehangzóan bizonyították, hogy Bálint fia János, valamint Gidófalvi Barnabás fiai, Péter és Mihály felmenőikkel és leszármazóikkal együtt az *Aghaz* nembe tartozó igaz nemes székelyek (*fuissent et essent de vero et certo genere nobilium Siculorum wlgo Aghaz nominatorum*). Maga az eset első látásra nem tűnik rendkívülinek, hiszen korábban is volt rá példa, hogy a király vagy valamelyik főtisztviselője székelyek jogállása vagy székelyekhez való tartozás ügyében hozott ítéletet. Ezek az Árpád-, illetve Anjou-kori ügyek azonban vagy olyan státuspercek voltak, amelyek akörül forogtak, hogy egyes személyek vagy székely csoportok milyen jogállással rendelkeztek, vagy a székely közösségbe való befogadásra, illetve birtokbaiktatásra vonatkozó királyi parancsok voltak.¹⁴⁹

147 1427. máj. 9.: MOL DF 253 569. (SzO I. 122–124.). Ford.: A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről. (= A középkori székelység) A szövegeket vál., a kísérőtanulmányokat és a jegyzeteket írta: Kordé Zoltán. Csíkszereda, 2001. (Múltunk könyvek) 103–104. A székelyföldi mezővárosi fejlődésre ld. *Benkő Elek–Demeter István–Székely Attila: Középkori mezőváros a Székelyföldön*. Kolozsvár, 1997. (Erdélyi Tudományos Füzetek 223.)

148 Nem tekinthető véletlennek, hogy az oklevél 16. századi másolata szerint Kusalyi Jakcs János volt az ügy előterjesztője: „Relatio Joannis Jakch comitis Siculorum”. MOL DF 286 480.

149 Így pl. 1217-ben a Várad Regestrum egyik bejegyzése arról a perről tudósít, melynek során egy *Deus* nevű személynek sikerült bizonyítania, hogy nem tartozik a „Székelyszáz” nevű bihari katonai egységbe, hanem teljesen szabad ember (*Karácsonyi János–Borovszky Samu: Az időrendbe szedett váradí tüzésvaspróba-lajstrom az 1550-iki kiadás hű másával együtt*. Bp. 1903. 213.); IV. Béla – pontosan nem meghatározható időpontban, de talán a tatárjárást követő évtizedekben – a nagyvátyi székelyek csoportját a királyi szerviensek rangjára emelte (SzO I. 14–15.); V. István megparancsolta a telegdi (udvarhelyi) székelyeknek, hogy Éliás fia Lőrincet és az ő fiát, Leustákot fogadják be közösségükbe (UGDS I. 107–108.; Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I–II. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közlése: Jakó Zsigmond. Bp. 1997–2004., I. 292.); Székely Domonkosnak sikerült bizonyítania, hogy a sásvári székelyek közé tartozó igazi székely, amiről I. Károly, majd később Nagy Lajos is kiváltság-, ill. megerősítő levelet adott ki (Ugocsa–szabolcsi

Kusalyi Jakcs János oklevele azonban olyan esetről tudósít, amikor nem a székelyek közösségébe való befogadás, hanem a székely nemesek nemébe, azaz a tisztviselő, kiváltságokkal rendelkező réteghez való tartozás volt a tét. Bár a sepsiszéki előkelők egyöntetűen igazolták Bálint fia János és társai jogállását, ahhoz, hogy státusuk valóban biztos és kétségbevonhatatlan legyen, szükség volt a király és bárói – köztük a székelyispán – megerősítésére is. Arra, hogy e státus kétségbevonására mindezek ellenére számítani lehetett, az oklevél záró rendelkezése utal, mely azzal fenyegeti az esetleges ellentmondókat, hogy rögvest a megvádolt személyek vérdíjában marasztaltatnak el.¹⁵⁰ Mindez arra utal, hogy az előkelők „rendje” nemcsak elkülönült a székely társadalom többi rétegétől, hanem egyre zártabbá, az oda való bejutás pedig fokról-fokra nehezebbé vált. E társadalmi problémákat újabb aspektusból láttatja Zsigmond király 1430. július 19-i, Csáki László erdélyi vajdának szóló levele. Ebből kiderül, hogy szinte az összes székely felkelt (*nonnulli immo fere omnes Siculi ipsarum partium nostrarum Transsiluanarum*) és sok nemes birtokát elpusztították, illetve elfoglalták. Ha a székelyispánok – Kusalyi Jakcs János és Mihály – nem tudnának véget vetni a zavargásnak, a vajda és a szászok siessenek minden erejükkel a segítségükre.¹⁵¹ Nem ez volt az első eset, hogy a székelyek a szomszédos nemesekkel birtokügyben konfliktusba keveredtek; ezek a viszályok akár évszázadon át is húzódhattak.¹⁵² Arra azonban még nem volt példa, hogy olyan nagy mérvű zavargás törjön ki, amelynek a megfékezéséhez az erdélyi vajda és a szászok hadereje is szükségeltetett. Nincs róla tudomásunk, hogy korábban a székelyispánoknak ilyen jellegű feladattal kellett volna megbirkózniuk. Úgy tűnhet, hogy a székelyek és a nemesség közötti ellentétek függetlenek voltak a társadalmi feszültségektől. Valójában azonban éppen ezek állnak a háttérben. Székelyföldön a földművelés lehetőségei eléggé korlátozottak voltak. A szűkös termőterület elosztása a népesség növekedésével egyre nehezebbé vált. Ez természetesen hozzájárult a belső feszültségek növekedéséhez. Ezek levezetésére nyújtott volna lehetőséget a terjeszkedés, ha a határok nem állandósultak volna a 14. századra. Így a Székelyföld kibővítése csak a környező nemesi birtokokon keresztül volt

székelyek a XIV. században. Magyar Nyelv 27[1931] 206–207.; Anjou-kori Oklevéltár. [= AOkt] I–XIII., XVII., XIX–XX., XXIII–XXIV. Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Almási Tibor–Blazovich László–Géczi Lajos–Makk Ferenc–Piti Ferenc. Szeged–Bp. 1990–2004., VII. 170., 172., 173., 227., 256. sz.); 1324. jún. 17-én Károly Róbert megparancsolja az erdélyi káptalannak, hogy Opor fia Sandurt és Pál fia Egyedet – miután a csíki székelyek parancsának ellentmondtak, az idézésre pedig nem jelentek meg – újra iktassa be a Lokazzon nevű birtokba (SzO I. 42–43.; AOkt VIII. 312–314. sz.).

150 „si quispiam prefatum Johannem aut suos successores patruales de nobile Seniorum non esse allegaret, et hoc ipse Johannes vel suus frater cum idonea persona probare posset, extunc in homagio ipsius conuincatur ipso facto, harum literarum nostrarum testimonio mediante”. MOL DL 105 984. (SzO III. 44.)

151 MOL DL 74 049. (SzO III. 48.; UGDS IV. 405–406.)

152 Erre példa a sepsi székelyek és a hídvégi nemesek birtokvitája, ld. A középkori székelység 94–101.

lehetséges, ami természetesen nem bizonyult járható útnak, s nem is szolgálhattott a társadalmi problémák elodázására. A Zsigmond uralkodása alatti komoly mértékű konfliktus e próbálkozás záróakkordját jelenti, egyben jelzi a belső konfliktusok nyílt színre terelődését, ami majd maga után vonja az ispáni feladatkör változását is. Ez azonban már a következő időszak történetéhez tartozik.

A székelyispáni szerepkör további módosulásának az alapját nem kizárólag a székelység belső viszonyai, hanem a tágabb értelemben vett erdélyi társadalmi-politikai viszonyok szolgáltatják. Fentebb már utaltunk rá, hogy az utolsó, klasszikus értelemben vett vajdai *generalis congregatio* Stiborici Stibor vezetésével, 1412 folyamán került sor a királyi birtokadományozások felülvizsgálata kapcsán. A *congregatio* állandó résztvevője volt Nádasi Mihály székelyispán is. Az ezt követő időszakban a vajdai közgyűlések átadták a helyüket más fórumoknak: egyrészt az alvajdák által vezetett *octavalis* törvényszéknek (melynek székhelye az 1430-as évekre Torda lett), másrészt a nyolcados törvénykezésen kívüli gyűléseknek, melyeken a nemesség mellett részt vettek a székelyek és a szászok is.¹⁵³ Ez utóbbiak a három kiváltságokkal rendelkező erdélyi nemzet (*natio*) rendi jellegű összejöveteleit jelentették. A kezdetek – Mályusz Elemér megállapítása szerint – az 1410-es évek második feléig nyúlnak vissza: „az első olyan, országgyűléshez hasonló tanácskozás, amelynek tárgyaról és lefolyásáról tájékoztatnak emlékeink, az 1415–1419 közti években zajlott le”.¹⁵⁴ Az eseményről Upori István erdélyi püspök, Csáki Miklós vajda és Nádasi Mihály székelyispán pontosan nem datálható (valamikor 1415. március 4. és 1419. március 20. között kibocsátott) oklevele tudósít. A kiadók arról értesítik a hét szász szék egyetemét, hogy tordai gyűlésükön a nemesek (*partis Transilvaniae regni nobilibus*) Zsigmond király levélben megfogalmazott kívánságainak megfelelően egyhangúan elfogadták, hogy ha szükséges, saját erejüknek egyharmadát, a parasztságnak pedig tizedrészét hadba küldik (*tertiam partem nobilium, decimam vero rusticorum*). Egyúttal felszólítják a szászokat, hogy a nemesekhez hasonlóan haderejük egytizedét bocsássák az uralkodó rendelkezésére.¹⁵⁵ (Minden bizonnyal hasonló tartalmú levelet kaptak a székely székek is.) Az alvajdai *congregatio* a király kérésének elfogadásával és általános érvényű határozattá emelésével kilépett a szokásos törvényszéki gyűlések keretéből, s közeledett a majdani országgyűlések irányába. A különbség elsősorban az volt, hogy tagjai sorából, valamint a döntéshozatalból ekkor még hiányoztak a székelyek és a szászok.¹⁵⁶ Ezt a hiányt pótolta a parasztháború közepette 1437. szeptember 16-án Kápolnán megkötött unió. Az eseményre Váraskeszi Lépes Loránd alvajda vezetésével, valamint Kusalyi Jakcs Mihály és Tamási Henrik székelyispánok részvételével került sor. Az oklevelet kiállító alvajda szavai szerint a „nemesek, a szászok és a székelyek között

153 Janits I.: i. m. 48–50.

154 Mályusz E.: Az erdélyi magyar társadalom i. m. 39.

155 MOL DF 244 643. (UGDS III. 651.; SzO III. 38–39.)

156 Mályusz E.: Az erdélyi magyar társadalom i. m. 39.

testvéri egyezséget létrehoztunk [*inter praedictos nobiles ac Saxones et Siculos talem fraternam disposuimus unionem*]. A felek „kölsönösen megesküdtek, hogy ennek az országnak a védelmében szétválaszthatatlanok maradnak [*se inseparabiles ab invicem iuraverunt in defensione huius regni observaturos*]. Ha azonban valamelyikőjüknek a királlyal támadna konfliktusa, „akkor a másik két fél nem siet másképpen segítségül menni, mint azáltal, hogy meghajtott térddel a harmadik félnek kegyelmet eszközöl ki, más támogatást semmiképpen nem köteles nyújtani [*tunc aliae duae partes non aliter nisi flexis gemibus gratiam tertiae parti impetrare succurrerent nec aliud iuvamen ullomodo praestare teneantur nec ausis in modo aliquali*].” A továbbiakban egyebek között szó esik még a hadjáratok idején követendő magatartásról, a három fél egymás iránti segítségnyújtási kötelezettségéről, illetve az egymás közötti peres eljárások szabályozásáról.¹⁵⁷ Bár a szövetséglevélben nem fordul elő a „rendi nemzet” jelentésű *natio* szó, kétségtelen, hogy „az unió rendi jellegű”.¹⁵⁸ Erdély kiváltságokkal rendelkező népelemei testületként jelennek meg, amikor védelmi jellegű szövetséget kötnek egymással vagy amikor – igaz nagyon óvatos fogalmazásba burkolva – a királlyal szemben lépnek fel, de akkor is, midőn egymás közötti konfliktusaikat igyekeznek rendezni. Az idézetek mind a sajátos erdélyi rendiség kezdeteiről tanúskodnak.¹⁵⁹ E renddé válási folyamat befolyásolta a székelység és a felette álló főméltóság történetét, szerepét. Zsigmond uralkodásának idején mindebből talán az a legszembeötlőbb, hogy a székelyispánok ott bábáskodtak e rendiség, illetve a rendi országgyűlések születésénél.

A testületi, illetve önkormányzati jellegű jogok kiszélesedéséhez kapcsolódik az a fejlemény is, amely a székelyispánoknak a szász területek feletti joghatóságát érintette. 1402. december 4-én Zsigmond a méltóságviselők elnyomására hivatkozva kivette Medgyes és Selyk széket a joghatóságuk alól, egyben engedélyezte az itteni szászok számára, hogy maguk közül válasszanak bírót: „nos considerantes ipsos per plurimos comites Siculorum diversimode aggravatos et oppressos [...] eosdem Saxones nostros ac totam communitatem dictarum sedium de Megyes et Selk a iudicio, regimine et iurisdictione comitum Siculorum videlicet constitutorum et constituendorum eximendos duximus et excipiendos [...] volentes, ut ipsi deinceps in antea inter se seu in ipsorum medio comitem seu iudicem eligere et statuere valeant”.¹⁶⁰ Medgyes és Selyk esetében tehát a szász önkormányzatiság a székelyispáni jogkör rovasára kibővült, ugyanakkor a másik két terület vonatkozásában (Beszterce és vidéke, valamint Brassó és vidé-

157 MOL DF 244 724. (UGDS IV. 638–640., magyar ford.: Az 1437–1438. évi erdélyi parasztfelkelés forrásai i. m. 92–94.).

158 Mályusz E.: Az erdélyi magyar társadalom i. m. 41.

159 Az unióra és a három erdélyi rendi nemzetre ld. Mályusz E.: Az erdélyi magyar társadalom i. m. 38. skk.; Makkai L.: i. m. 347–352., 355–356.; Demény L.: Parasztfelkelés i. m. 154–160., 178–179.

160 MOL DF 285 638. (UGDS III. 289–290.); G. D. Teutsch: Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk. I. Von den ältesten Zeiten bis 1699. Hermannstadt, 1899. 110–111.

ke) a fennhatóság továbbra is fennmaradt. Evvel együtt e változás jól illeszkedett a Zsigmond által követett politikai gyakorlathoz.

Természetesen vannak a székelyispáni tevékenységnek olyan oldalai is, amelyek vonatkozásában nem tudunk a korszakhoz kapcsolódó, markáns fejleményeket kimutatni: ide tartozik például az oklevélkiadói gyakorlat vagy éppen a jövedelmek kérdése. Ez utóbbi téren elsősorban a források szűkös volta és időbeli szórtsága miatt nem lehet részletes képet rajzolni a korabeli viszonyokról, az esetleges változásokról. A fentebb vizsgált szempontok azonban elégséges alapot szolgáltatnak ahhoz, hogy az eredeti kérdésre – önálló szakasznak tekinthető-e a székelyispáni méltóság történetében Zsigmond kora? – határozott választ adjunk. A periódus kezdetét Zsigmond trónra lépése jelenti, amely a tiszttség vonatkozásában nem pusztán személycserével járt, hanem a politikai struktúra változásának megfelelően egyebek mellett a kinevezési gyakorlat átalakulását is eredményezte. A szakaszhatár vége nem a császár-király halálával, hanem néhány évvel később, az általa kialakított hatalmi rendszer végleges összeomlásával érkezett el. A székelyispánság vonatkozásában ez a vajdai méltósággal való összevonásban, Hunyadi János és Újlaki László 1441. eleji kinevezésében mutatkozott meg. Hogy e korábban példa nélküli egyesítés miért következett be, annak több oka is volt,¹⁶¹ most azonban csak a két legfontosabbra szeretnénk utalni. A vajdai és a székelyispáni méltóság közül az előbbi volt a régebbi és a tekintélyesebb. Bár Zsigmond egyfajta ellensúlyként kívánta felhasználni a székelyispáni territóriumot, halála után, a személyéhez kapcsolódó politikai struktúra felbomlásával ez a szerep megszűnt, s a vajdaság „bekebelezte” – igaz, ekkor még csak átmeneti jelleggel – az ispánságot, ami egyúttal azt is jelezte, hogy a bárók fölébe kerekedtek a királyi hatalomnak. Tény ugyanakkor, hogy az egyesítésben katonai szempontok is közrejátszottak. A török nyomás növekedése jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a tartomány katonai szempontból is legfontosabb posztjai egy kézben koncentrálódjanak, ezáltal növelve a védekezés hatékonyságát. A fenti határokkal jelzett periódus folyamán számos fontos, a székelyispáni méltóságra közvetlen befolyást gyakorló fejlemény bontakozott ki. A katonai szerepkör módosulása, a „kettős (többes) tisztségviselés” gyakorlatának elterjedése, a székelyföldi mezővárosi fejlődés kibontakozása, a székely társadalmon belüli ellentétek kibontakozása vagy éppen az erdélyi rendiség gyökerei mind-mind olyan jelenségek, amelyek önálló arculattal ruházzák fel e periódust. A Zsigmond-kor tehát – pontosabban az 1387 és 1441 közötti időszak – mind az Anjou-kor, mind pedig a Hunyadiak nevével fémjelzett időszak felől tekintve jól körülhatárolható, sajátos vonásokkal rendelkező, a későbbi fejleményeket sok területen megalapozó szakasznak mondható a méltóság történetében. A Zsigmond-korban született jelenségek 1441 után meghatározó szerephez jutottak, aminek a legfontosabb következménye a vajdaság és a székelyispánság 1467-ben bekövetkező végső egyesítése, a méltóság önálló történetének a megszűnése lett.

161 Kordé Z.: Vajda és ispán i. m. 56–57.

ZOLTÁN KORDÉ

THE OFFICE OF COUNT OF SZÉKELYS DURING THE REIGN
OF SIGISMUND OF LUXEMBOURG

Appointed by the ruler, the count of Székelys (*székelyispán* or *comes Siculorum*) was the principal (or leader) of the self-governing Transylvanian Székelys. The study seeks to reveal the extent to which the era of Sigismund of Luxembourg (1387–1437) represented a separate stage in the history of the office of count of Székelys. The first part of the essay – which is mainly archontological in nature – discusses the appointment of the various holders of the post, the duration of their office, and the political circumstances that influenced their work. During the initial period of Sigismund’s reign, the baronial league led by János Kanizsai exerted considerable influence upon the king. Accordingly, most holders of the office of count of Székelys were appointed from among this group, including the Bélteki brothers and István Kanizsai, the brother of the powerful leader. Once the king had strengthened his position, however, even an uprising by the league was unable to stop him. Indeed, from 1404, the king managed to consolidate his system of government, with the assistance of the Cillei–Garai group of barons. This development also affected the history of the office of count of Székelys. During this period, appointments to the post reflected the wishes of the king and the group of co-operative barons forming the mainstay of regal power. The fact that two officeholders – Mihály Nádasdi (1405–1422) and Mihály Kusalyi Jakcs (1426–1438) – dominated the 33-year period between 1404 and 1437 is indicative of the degree of stability. There are clear signs that Sigismund attempted to counterbalance the powerful Transylvanian voivodas by extending the territorial jurisdiction of the count of Székelys. The death of the emperor-king was quickly followed by the collapse of the power structures. Still, as far as the office of count of Székelys was concerned, the early part of 1441 was the real dividing line, when János Hunyadi and Miklós Újlaki unified for the first time the authority of count and voivoda – although it was still only a temporary development at this point. The second part of the study examines the main events of the era: the consolidation of the holding of the office by several nobles, the manner in which the fortresses constituted the count’s honor, changing military roles by way of reaction to the Turkish threat, problems arising from the development of Székely country boroughs, increasing social tensions among the Székely population, and the alliance in 1437 of the three Transylvanian nations, signifying the root of the peculiar Transylvanian system of order – whose conception was assisted by the counts of Székelys. The foregoing demonstrates that this era (the period between 1387 and 1441) was a distinctive period in the history of the office of count of Székelys. It may also be called the last “classical” era, because the next period, the Hunyadi era, saw the final merger with the post of voivoda and the abandonment of the separate office of count of Székelys in 1467.